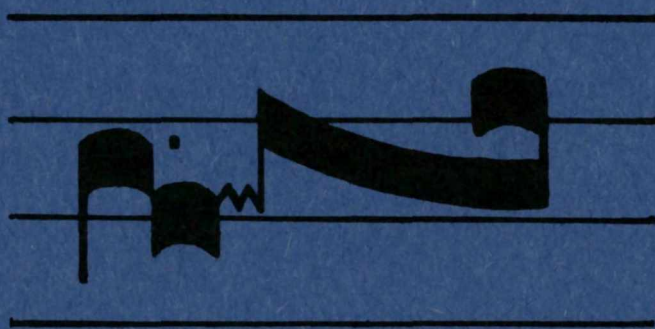

Hymnologiske Meddelelser

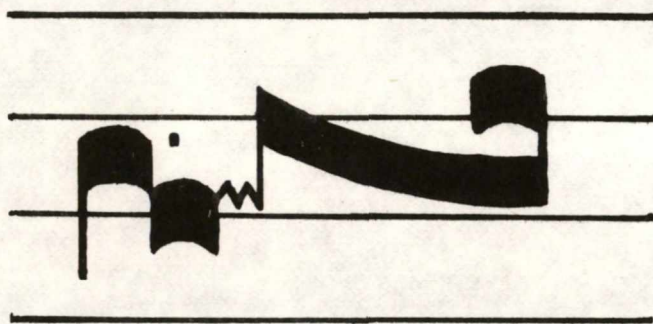

Værkstedetsblad om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab

5. årg. 1976

nr. 1

Hymnologiske Meddelelser

Værkstedblad om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab

5. årg. 1976

nr. 1

HYMNOLOGISKE
MEDDELELSER
Værkstedblad om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
5.årg 1976 nr.1

NYE SALMER. Tekster: K.L. Aastrup, Henning Hall, Henning Blauenfeldt. Melodier: Bernhard Christensen, Arne Berg..... s.	1-6
Allan Arvastson, Urban Hiärne som hymnolog.....	7-24
Bent Noack, "Jeg vil dog ej på verden bygge".....	25-27
Ulrich Teuber, Salmer til vor tid.....	27-30. 45
Jens Lyster, En liten Psalmbok - en svensk 1600-tals tradition. Fortsat og afsluttet.....	31-42
Gils Olsson Nordberg, Några fragmentariska sidor ur "Een liten Bönebook".....	42-44
Erik Eriksson, Ännu en upplaga av En liten psalmbok.....	44-45

ANMELDELSER

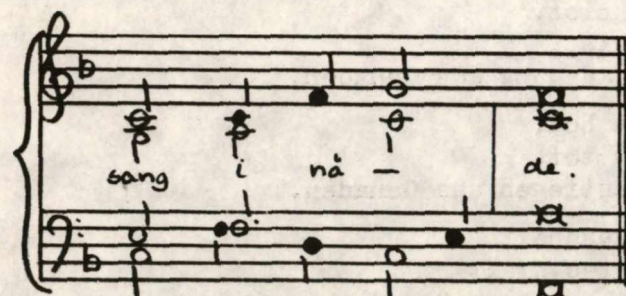
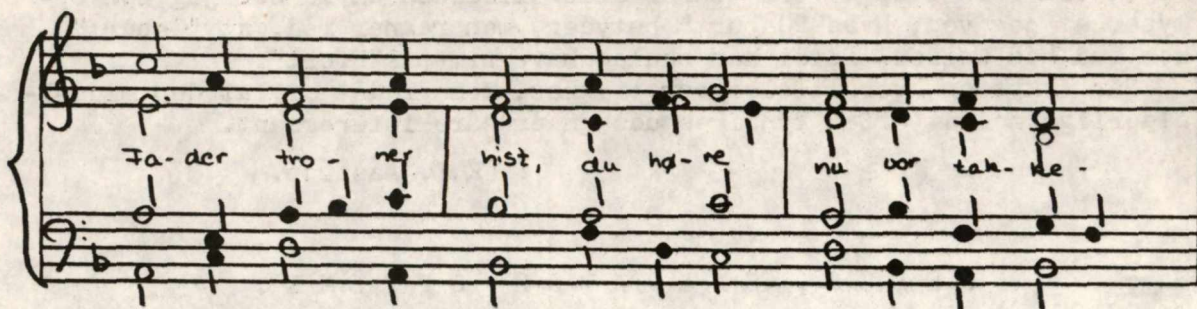
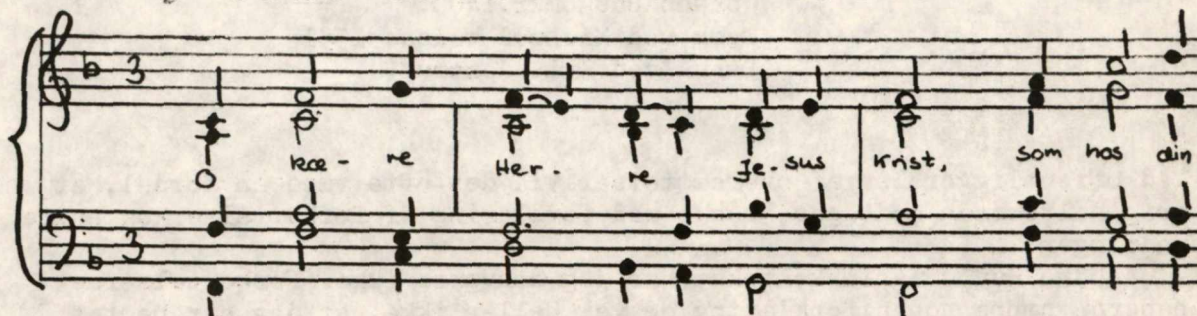
Rim om Gud. Henning Blauenfeldt: livet er inde, Poul Kristensens forlag, Herning 1975 Johannes Johansen: Thurø - Rim, sst.1974. Samme: Rim om Gud og gule ærter, sst.1975. ved Jens Højgård.....	46-51
Alfred Schiøning: Tyske Salmer oversat til dansk, Lohses forlag. Ved Helge Dahn.....	51-52
Holger Bennike: Bibelen i Salmebogen, J.H. Schultz forlag, København 1975. Ved Helge Dahn.	53
Christian Thodberg: Salmen, som Grundtvig fik julenat. Kronik Berl.Tidende 24.12.75. Ved PBC	54
Leif Bork Hansen: Syng Herren en ny sang! Præs- teforeningens Blad 1975 nr.49. Ved PBC	54
Anders Malling 80 år.....	55
Forfatterernes adresser.....	55
Redaktionelt, ved J.L.	56

FORSIDE: Susanne Fabritius de Tengnagel

VIGNET: Peter Kannik Christensen

Nye salmer

O KÆRE HERRE JESUS KRIST

Melodi og sats fra
Neues Choralbuch zum
evangelischen Kirchengesangbuch

O kære Herre Jesus Krist,
som hos din Fader troner hist,
du hø-re nu vor takkesang i nåde!

Du så i medynk til vor nød,
da fast vi sad i synd og død,
og kom fra Himlen ned til os med nåde.

Du har i kvindeskød dig lagt,
gav afkald på din guddoms-magt
og blev med os et Jordens barn af nåde.

Du lærte os det nye bud
og viste vej af døden ud,
den smalle sti til liv af idel nåde.

Du bøded for, hvad vi forbrød,
du døde med os vores død
og vandt derved for os din Faders nåde.

O Jesus, gør af os et kor
til lovsang for dit nådens-ord,
at vi må evigt have liv af nåde.

Johann Hus omkr.1400.
Tysk ved Michael Weizse 1531
Dansk ved K.L. Aastrup.

Ved offentliggørelse af oversættelser vil det ofte være en fordel, at originalteksten medtages, måske med forklaring af forkortelser og andre ændringer.

Johann Hus's latinske tekst har jeg desværre ikke. Forkortelserne behøver næppe nogen forklaring og vel heller ikke, at jeg har hentet noget fra vers 6 op i vers 1. For alle tilfældes skyld bør jeg nok oplyse, at jeg véd, hvad "Geburt" betyder, men regner med, at "Geburt" kom ind hos Weizse, fordi han skulde have rim på "Pfort".

Når tekst og oversættelse bør trykkes, kommer det af, at den middelalderlige melodi efter kyndiges udsagn er såre interessant.

K.L. Aastrup.

J E S U S , S A L V A T O R O P T I M E .

O süzser Herre Jesu Christ,
der du under Erlöser bist,
nimm heut an unsre Danksagung aus Genaden.

Du hast angesehn unsre Not,
da wir waren in Sünden tot,
und bist von Himmel gestiegen aus Genaden.

Hast in Marien Jungfrauschaft
durch des Hiligen Geistes Kraft
angenommen unsre Menschheit aus Genaden.

Du lehrest uns die neu Geburt
und zeigest an die enge Pfort
und den schmalen Steig zum Leben aus Genaden.

Danach erlittest du den Tod
in viel Verachtung, Hohn und Spott
für unsre Sünd und Missetat aus Genaden.

Du stiegst auf zum höchsten Thron
zu Gottes Rechten als sein Sohn,
uns ewiglich zu vertreten aus Genaden.

O Christe, versammle dein Heer
und regier es mit treuer Lehr
deinem Namen zu Lob und Ehr aus Genaden.

Hilf durch deine Müh und Arbeit,
dazs es erlang die Seligkeit,
Lob zu singen in Ewigkeit deiner Genaden.

Johann Hus i M.Weizses overs.

RESURREXIT DOMINUS

Nu vil vi fejre glædens dag.
Vor Gud med Faders hjertelag
i hænde tog vor frelsessag.

Hans Søn, der døde, os til bod,
af Gravens nat i lys opstod
os gav igen til livet mod.

Til grund han helveds mur brød ned
og førte fra elendighed
dens fanger ud til evig fred.

Ja, glade synger vi hans pris,
Guds Søn, så god som stærk og vis,
der vandt os arv i Paradis.

Guds kirke af hvert folk på Jord
nu samlet om hans font og bord
istemmer med hans engles kor:

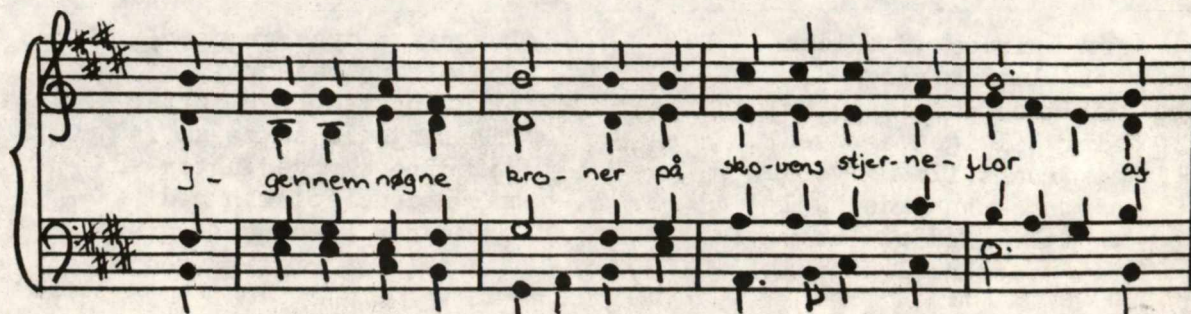
Halleluja i alle land
for den opstandne Gud og Mand.
Vor trøst, vort håb er ene han!

K.L. Aastrup.

Fra K.L. Aastrup har vi modtaget ovenstående oversættelse af Cyriacus Spangenberg's påskesalme fra 1568, Wir wollen alle frölich sein. Aastrup har søgt at gøre sin oversættelse mere ordret end Jørgen Kristensens (aftrykt sammen med den festlige melodi i HM 1975 s.150f). De fire halleluja efter hvert vers i den tyske tekst er hos Aastrup gjort til et 6. vers. Endv. har han indføjet et "dansk" femte vers. red.

FORÅRSSANG

Mel. Bernhard Christensen.

1.

Igennem nøgne kroner
 på skovens stjerneflor
 af hvide anemoner
 går våren nu mod nord.
 Guds forårsvarme vækker
 hver bristefærdig knop,
 mens skabningen sig rækker
 mod himmellyset op.

2.

Men spirede af mulden
 vor blege kærlighed,
 det hændte vel, at kulden
 slog til igen og sved,
 at troens fine gave
 af ondskabshårde hagl
 og tvivl lod sig begrave
 til spottens latterkagl.

3.

Dog smertens frostsekunder,
 selv gravens ventetid
 er korte jordløbsrunder
 om påskesolen blid.
 Som lyset i naturen
 Gudsordet fra vor dåb
 slår gennem gletsjermuren
 med svaret på vort håb.

4.

Du græs i dybe grøfter,
 din higens katedral,
 hvis spinkle buer løfter
 din længsels tomme sal,
 til dine skyggeslugter
 når nådens solskin ned
 og modner glædens frugter
 før selv du rigtigt ved.

5.

Nu vågner over landet
 Guds grøde på hans ord.
 Se! Ånden over vandet
 med kraft er sendt til jord.
 Som forårsbækken løser
 og smelter dødens is,
 Han barnet overøser
 med liv fra paradys.

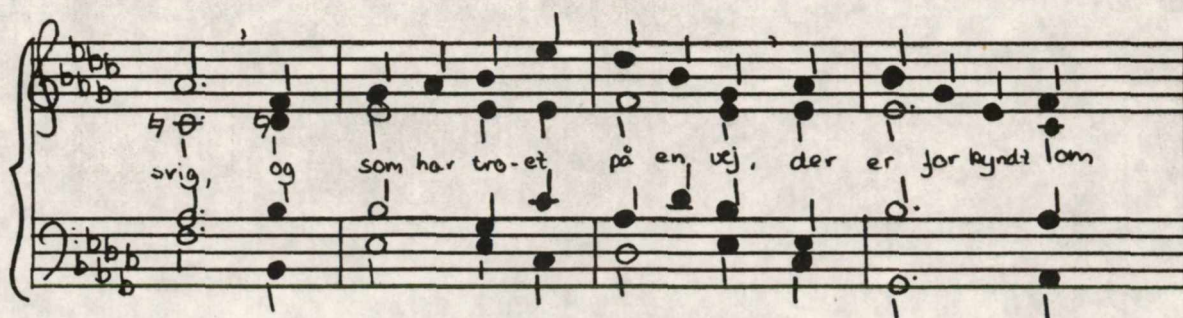
6.

Da ser vi, hvad Han skulle!
 En blodrød blomst på kvist,
 som trodser mørkets kulde,
 ukuelige Krist!
 Ved gry i forårshaven
 Han tvang vor død i knæ.
 I påskelys på graven
 nu grønnens livets træ.

Henning Hall.

T A B E R E

Mel. Arne Berg.

Guds rige er en tolder, som
 har levet under folkets dom
 for svig,
 og som har troet på en vej,
 der er forkyndt
 om himmerig,
 som er begyndt:
 Guds J a til vores N e j .

Guds rige er en skøge, som
 har levet under folkets dom
 for hor,
 og som har troet på den vej,
 der er forkyndt
 med klare ord:
 Gud har begyndt
 sit J a til vores N e j .

Guds rige er os alle, som
 selv bringer ved til folkets dom
 for fald,
 og dog har fod på håbets vej,
 der er forkyndt:
 Med nådens kald
 har Gud begyndt
 sit J a til vores N e j .

Henning Blauenfeldt.

Urban Hiärne som hymnolog

Af provst teol.dr. Allan Arvastson, Eslöv.

Allmänt.

Urban Hiärne är en av den svenska lärdomshistoriens mest intressanta företrädare. Hans verksamhet ställer honom i raden av sådana samtida vetenskapsmän och författare vars forskning och insats kunde spänna över vitt skilda områden. Även mot bakgrunden av den tidens mångsyssleri och mångkunnighet förefaller emellertid hans begåvning och ohejdade verksamhetslust vara något unikt. Han ägde "en för sin tid nästan enastående mångsidig bildning och beläsenhet, därom har alla hans biografer varit ense" (Oscar Wieselgren 1910). Det avgörande i hans fall var på en

Biografiska data:

Urban Hiärne (1641 - 1724) var född i Ingermanland. Han gick till en början i skola i Nyen (vid nuvarande Leningrad) dit fadern hade kallats som prost och kyrkoherde. Han blev student i Dorpat 1655 och kom efter studier bl.a. i Strängnäs och Uppsala till Stockholm som informator. Han började här studera medicin och hans första diktning, tillfällighetspoesi, tillhör denna tid. De medicinska studierna fortsatte han från 1661 i Uppsala under bl.a. Olof Rudbecks ledning. Sina litterära talanger utvecklade han vidare tillsammans med övriga i kretsen kring Rudbeck, bl.a. bröderna Johan och Samuel Columbus. År 1665 skrev han tragedien Rosimunda, som uppfördes vid den tioårige kungen Karl XI:s vistelse i Uppsala. Något år senare tillkom romanen Stratonice. Båda-dera har blivit tryckta först på 1800-talet. År 1667 begav han sig som livläkare åt en adelsman ut på resa som kom att spänna över många år, bl.a. till Tyskland, Holland, England och Frankrike. Han studerade härunder främst medicin och bergsbruk. Efter hemkomsten verkade han som läkare i Stockholm, från 1684 som förste livmedicus. Han blev 1676 ledamot av en kommission som skulle undersöka trolldomsprocesserna, grundade Medevi hälsobrunn 1678 och var läkare här. Han blev 1675 e.o. assessor i Bergskollegium, 1683 ordinarie, blev sedan bl.a. preses i Collegium medicum, lämnade 1720 alla sina ämbeten med landshövdings titel.

Se: Sten Lindroth i Svenskt biografiskt lexikon

Olof Strandberg i Svenska män och kvinnor.

gång en mångsidig begåvning och ett skiftande livsöde. Detta framgår redan av hans självbiografiska anteckningar och har vidare framhållits av dem som tecknat hans levnad. Den förste av dessa, landshövdingen i Falun Daniel Tilas, Hiärnes dotterson, beskrev honom så: "Han var en stor Chymicus, stor Historicus naturalis, ståtelig Medicus, en snäll Tecknare, en lycklig Poet, av store studier och ogemen Urskillningsgofva." (D.Tilas, Hiärne Attens Minne, handskrift i De la Gardieska samlingen, Lunds universitetsbibliotek). "Chemist, mineralog, physicus, och en af de mångkunnigaste lärde på sin tid", förklarade F.V. von Ehrenheim om honom 1822 (i Samlingar i allmän fysik, 1:a delen). "Medicus, Poeta, Mineralogus" stod det om honom på Svenska Akademiens minnespenning 1856. I Bernhard von Beskows teckning av honom i Akademien samma år heter det: "Han var icke blott utmärkt kemist och läkare, utan därjämte mineralog, lyrisk och dramatisk skald, språkforskare, statsrättslär, fysionom, tecknare och kopparstickare." Men även i denna uppräknings saknas en uppgift som synes ha haft hans stora intresse och i vilken han i alla händelser vid ett tillfälle gjorde en speciell insats, nämligen psalmstudiet, hymnologien.

Hiärnes hymnologiska arbete är koncentrerat till hans "psalmobservationer", en handskrift i folio i Uppsala universitetsbibliotek. Dess fullständiga titel lyder: "Observationes q[uam]dam in Hymnis nostris Sveticis ecclesiasticis" ("Några anmärkningar beträffande våra svenska kyrkliga hymner"). Även om denna sida av hans verksamhet i och för sig mycket tidigt har framhållits, i Jesper Swedbergs manuskript Levnadsminnen från 1720-talet, tryckt först 1942, så har detta hymnologiska dokument inte varit föremål för någon speciell och mera ingående undersökning.

Icke minst kan det vara av intresse att i denna mångsidiga livsgärning finna någon rimlig plats för och anknytning till studiet av kyrkans psalm.

Bakgrunden till Urban Hiärnes psalmarbete

Urban Hiärne ägnade sig redan i unga år åt lyrisk diktning. Hans "litterära gesällprov" (Olof Strandberg 1942) var tragedien Rosimunda som uppfördes i Uppsala 1666 inför den 11-årige kungen Karl XI. Hans självbiografiska skildring Stratonice från ungefär samma tid anknyter till tidens herdediktning. Att hans lyriska produktion var omfattande visar sig genom hans konceptbok och genom bevarade dikter. I konceptboken anges dikternas inledande rad (handskrift, återgiven av O.Strandberg 1942).

När han författade och lät uppföra tragedien Rosimunda hade han bestämt sig för medicinska studier. Som lärare hade han bl.a. Olof Rudbeck, den mångkunnige och otroligt produktive författaren bl.a. av "Atlantica". Men dessförinnan hade Hiärne enligt biografien av Tilas under två år, 1659-1661, studerat teologi i Stockholm och "en eller annan gång predikat". Hans studier i Uppsala följdes av en lång utländsk resa. Efter hemkomsten blev han 1675 e.o. assessor i Bergskollegium.

Urban Hiärne levde i barockens och i enhetskyrkans tid. Gudstjänstbesöken, som spelade en betydelsefull roll för händelseutvecklingen i hans Stratonice-roman, hade dock, tycks det, föga av andlig innebörd. De var i detta högadliga hus, där handlingen utspelades, ett hänsynstagande till vad som var gängse sed och hörde till ordningen. En gång noterar han i förbifarten vad det var för en psalm som församlingen sjöng, nämligen "Kommer hit till mig, säger Guds Son" (1695 års psalmbok nr 215) med dess mycket omtyckta melodi. Denna är bekant bl.a. genom psalmen "Kom, Helge Ande, till mig in" (1937 års psalmbok nr 138).

En allmän bakgrund till Hiärnes sysslande med psalmboken var hans musikaliska läggning. Han uppmärksammade lika mycket text och melodi. Genom sångbara visor, spridda i form av skillingtryck, kom han att förmedla kontakten mellan litteraturen och den stora folkliga publiken (O.Strandberg 1946). I hans resejournaler förekommer någon gång notiser om diktning. En gång skriver han att han försökte skriva vers, men det gick inte eftersom inspirationen uteblev, en annan gång omarbetade han en sång för en annan melodi än den ursprungliga (Resediariet 1667, Åkerström 1937 s.194). Han var väl hemmastadd med notskrift och kunde i varje fall spela luta. Hans dagböcker handlar ofta om tonsättning (O.Strandberg 1942 s.176).

Direkta uppgifter om att Hiärne hade sysslat med psalmers texter och melodier innan han författade psalmobservationerna tycks vara sällsynta. Han mindes från sin barndomstid handskrivna häften med andliga visor, tydligen text och melodi, enligt vad han uppger på ett ställe i psalmobservationerna. I sin resejournal från den resa som han företog på hösten 1685 bl.a. till Härjedalen och Jämtland, där han skulle studera bergsförhållanden, har han infört en liten isolerad notis som kan få tjäna som belägg för att han hade något intresse vänt även åt det hymnologiska. I Tångböle i Jämtland nära norska gränsen träffade han på en gammal norsk psalmbok som han började studera. Han fann då att största delen av de psalmer i den svenska psalmboken, som inte var översatta från tyskan, hade norskt ursprung. Vid studier rörande sin

egen släkt ansåg sig Hiärne ha fått bekräftelse på at den var av norskt ursprung. Om detta har stimulerat hans intresse för frågan om psalmernas ursprung vet man inte. Hans teori om släktens ursprung var i alla händelser enligt Tilas felaktig.

Men det finns också långt påtagligare vittnesbörd om hans intresse för de hymnologiska studierna. Detta liksom alla hans övriga vetenskapliga och bokliga intresse får sin belysning genom de förteckningar över sin med åren synnerligen rikliga och dyrbara boksamling, som han uppgjorde. Dessa förteckningar har i sin tur varit föremål för undersökning av O. Wieselgren (1910). Denne författare meddelar också att Hiärnes reseanteckningar ej sällan innehåller notiser om besök hos "bokförare". Ur Hiärnes förråd av hymnologisk litteratur kan nämnas: "Melodier på psalmer", "Wijsbok in 12:0", "En gammal tysk psalmbok", "en finsk psalmbok", den engelska samlingen av psaltarpsalmer, "the whole book of psalms". På ett ställe finner man beteckningen "En gammal sångbok". Dessutom hade mycket av Hiärnes omfattande poetiska litteratur anknytning till ämnet.

Psalmobservationernas tillkomst

Urban Hiärnes psalmobservationer innehåller först på 19 blad en genomgång av samtliga psalmer i en upplaga, "En christens gyllende clenodium eller siäleskatt". Det har visat sig att Hiärne följde en upplaga som var tryckt av Eberdt i Stockholm 1689 (Wahlström 1951). Därefter följer "Några små remarquer angående psalmer och hymner" med kortfattade principiella synpunkter på psalmernas innehåll och på deras olika kategorier. Bladen 26-39 innehåller "Några påminnelser om christendomens förbättring, för någon tid sedan i Tyskland sammanfattade". En marginalanteckning anger: "Scripsi [jag skrev dem] den 11 iunij 1690." Slutligen innehåller handskriften på bladen 40-48 en kopia av en skrivelse från den som radikalpietist förföljde P.H.Schaefer, ställd till "Högwelb. H. Baron och Landshöfdingen". Denna skrivelse härrör tydligen från senare tid, eftersom Hiärne som nämnts fick landshövdingens titel först 1720.

Det är sålunda den förra delen av handskriften som här kommer i fråga. Dess genomgång av psalmerna har tidigare varit omnämnd av Josef Helander i hans monografi över Haquin Spegel (1899) samt har närmare granskats och citerats av Bengt Wahlström i hans redogörelse över tillkomsten av 1695 års psalmbok (1951).

De flesta som har studerat handskrifter av Urban Hiärne har framhållit och beklagat hans svårlästa stil. "Knappast hos någon svensk författare torde man så ofta vara utsatt för risken av felläsning och missförstånd som hos Hiärne, hans handstil är ytterligt svårläst" (O.Wiesel-

gren 1910). "En receptstil av svåraste slag" (Å.Åkerström 1937). Handstilens svårläslighet kännetecknar också i rikt mått psalmobservationerna. Men även om många detaljer är svårtolkade eller inte alls låter sig tydas så påverkar detta inte uppfattningen av det allmänna innehållet.

Hiärnes hymnologiska initiativ hade samband med utvecklingen på denna punkt i Sverige vid slutet av 1680-talet: diskussionen om de mångfaldiga psalmbokstrycken och deras brister å den ena sidan och de enhetskyrkliga kraven å den andra. En psalmboksupplaga med en viss auktorativ ställning var den s.k. Uppsalapsalmboken, vars första upplaga utkom 1645. I kyrkolagen 1686 angavs denna vara den ledande samtidigt som uttryckligen även andra renlärliga psalmer som tjänade till andakt och uppbyggelse fick användas vid gudstjänsten. En översyn av psalmboken ansågs emellertid nödvändig. Detta uppdrag lämnades först till Uppsala teologiska fakultet och därefter till den kommitté som också hade att utarbeta ny katekes och handbok.

Den följande utvecklingen är i huvudsak bekant och brukar skildras enligt Jesper Swedbergs av honom långt senare författade Levernesbeskrivning. Denna har en bestämd tendens att tillskriva sin författare den huvudsakliga äran av psalmförfattandet och psalmboksarbetet intill dess den s.k. Swedbergska psalmboken av 1694 hade utkommit. Enligt Levernesbeskrivning hade Swedberg kommit att samtala med sin dåvarande gode vän Urban Hiärne om psalmboken. Det kan här i förbigående och som en parentes tilläggas att Swedberg och Hiärne sedermera blev häftiga ovänner beträffande svenska språkets stavning. Men Tilas vet berätta att de gamla gubbarna längre fram mot sin levnads afton blev försonta och goda vänner.

Resultatet av Swedbergs och Hiärnes sammanträffande blev nu enligt Levernesbeskrivning en genomgång av de brukliga psalmerna tillsammans med ännu två eller tre medarbetare. När verket var i det närmaste färdigt fick kungen veta det. Denna sista uppgift har visat sig felaktig. Ett brev från Swedberg till dåvarande biskopen i Skara Haquin Spegel den 17/6 1691 visar att arbetet hade satts i gång på kunglig befallning (brevet citerat av H.Lundström i Kyrkohistorisk Årsskrift 1900). Här meddelas också att man som förlaga använde "En christens gyllende cledonium" i en upplaga från 1686 och att man nu hade hunnit ungefär till mitten av detta arbete.

Urban Hiärnes psalmobservationer har tydligen ett samband med denna genomgång av psalmbokens innehåll, även om man inte kan direkt fastställa på vad sätt och i vilken ordning. Det visar sig emellertid att Hiär-

nes förslag och anmärkningar varit av den allra största betydelse för den färdiga psalmboken av 1694. Det följdes även i fråga om detaljer men med ett väsentligt undantag som närmare skall nämnas i det följande, det som gällde Hiärnes krav på åtskiljande av psalmer och andliga visor. Psalmboken av 1694 blev som bekant indragen och en omfattande revision därav resulterade i den stadfästa psalmboken av 1695.

Hiärnes arbete med psalmboken måste ha påbörjats tidigast 1689 om en upplaga av Clenodium från detta år ligger till grund. Den nämnda dateringen för avsnittet "Några påminnelser om christendomens förbättring", den 11 juni 1690, kan i och för sig mycket väl tjäna som en utgångspunkt även för dateringen av observationerna, fastän dessa i manuskriptets nuvarande skick har sin plats före dessa "påminnelser". Eftersom man den 17 juni 1691 vid granskningen hade hunnit till mitten av psalmboken kan det tänkas som en möjlighet att Hiärne författat sitt hymnologiska arbete under slutet av 1690 och början av 1691. Denna datering hänger också samman med denne mångsidige forskares övriga arbeten. Det kan då finnas anledning till ett försök att sätta in Hiärnes psalmarbete i detta större sammanhang.

Hiärnes hymnologiska arbete har, tycks det, utförts i en tid med för honom ganska dramatiska händelser. Året 1689 förefaller ha börjat bra för honom, i det att Karl XI vid riksdagen den 3 januari återgav honom släktens förlorade adelskap. Denna kungliga ynnest var avsedd som belöning för hans många förtjänster bl.a. i Bergskollegium och som grundare av ett statligt kemiskt laboratorium, hans upptäckt av Medevi hälsokälla m.m. Men Hiärne var dock inte svag för att berömma sig av sina anor, Tilas anmärker att återgivandet av adelskapet skedde "emot des förmodan, ja äfven emot des åstundan".

Sedan föregående år var han sysselsatt med experiment av vilka han till en början väntade sig mycket. En tysk experimentmakare hade i vårt land sökt lansera en ny metod för smältning av kopparmalm. Bakom hela projektet stod emellertid en tysk överste från trakten nära Eisleben. Den nyssnämnde tysken som i Sverige skulle införa den nya metoden avvek emellertid ur landet, "närmast som en avslöjad bedragare" (S.Lindroth i Lychnos 1946-1947). Hiärne fick nu på sommaren 1689 i uppdrag av kungen att i Tyskland söka närmare information hos den man nära Eisleben som stod bakom det hela. Han begav sig i juli detta år på resa till Tyskland. Tilas anmärker att det var den femte i ordningen av hans utlandsresor. Resan skulle bli betydelsefull i mer än ett avseende. Han stannade i Berlin en tid under juli och augusti och var då en flitig gäst hos

stadens bokhandlare (O.Wieselgren 1910 efter Urban Hiärnes resebeskrivning). Uppehållet här blev f.ö. också på sätt och vis ödesdigert för honom därför att han här lärde känna en tysk präst, Johannes Michaelis, som uppehöll sig i Berlin som informator. Hiärne sände honom hem till Stockholm som lärare för sina barn. Denne Michaelis var "en sorts religiös fribytare av ultrakonservativ typ, lika förbittrad mot katoliker, reformerta och lutheraner som mot Spener och Francke" (E.Linderholm 1911 s.88). Han åstadkom mycken förvirring innan han måste lämna Sverige.

Från Berlin fortsatte Hiärne över Wittenberg, Halle och Eisleben till de saxiska bergverken. Han lärde på sin resa känna den pietistiska fromheten och Philipp Spener. Den sistnämndes "Pia desideria" fanns f.ö. i hans boksamling. Hans egentliga ärende, den nya kopparprocessen, drog emellertid ut på tiden. Han fick kännedom om hela denna s.k. hemliga metod och reste till Stockholm för att bringa den till fullbordan i sitt laboratorium. Vid nyårstiden 1690 fortsatte han vidare tillsammans med en medhjälpare till Bergslagen i mellersta Sverige för att skaffa malm till de prov som han sedan skulle sätta i gång i Stockholm. Hela projektet blev ett fjasko. Under fem månader år 1690 brann en eld i hans laboratorium för detta experiment, men, skrev han i självbiografien, det "fölgde ingen märckelig båtnad deraf". För sin vän och reskamrat i de saxiska bergstrakterna Erik Odhelius uttryckte han i ett brev sitt missnöje med att han deltagit i detta värdelösa försök. Odhelius svarade att han inte behövde låta detta gå sig till sinnes, han hade rest i god tro: "Detta arbete må af sig sjelf förgätas och war en warning af vår Herre, att wi ej skole försöka honom med wäntan af extraordinaire näringsfång" (cit efter C.Stubbe 1916).

Hiärne upplevde tydligen en kris. Till de personliga prövningarna hörde också hans hustrus sjukdom och hennes död i slutet av 1690. Från denna tid omkring år 1690, från tysklandsresan och därefter kan man kanske också räkna med djupare intryck på honom från pietismen.

Vid psalmobservationerna följde Hiärne på sätt och vis ett tillvägagångssätt som han även gav prov på i andra sammanhang: att i en översikt ta upp en fråga med utfästelse att sedan utreda den närmare. För psalmbokens vidkommande blev detta senare inte förverkligat. Arbetet med psalmerna tjänade till att utgöra en prestation för kyrkan och nationen, Samtidigt var det som på andra områden en teoretisk fråga som han ville utreda, i detta fall hur en rätt svensk psalmbok skulle vara beskaffad.

De egentliga, "autentiska" psalmerna

Det mest framträdande draget i Hiärnes arbete var att det syftade till

att skilja de äldre, "autentiska" och riktiga psalmerna från de andliga visorna. De senare var avsedda för husandakten eller för enskild andakt och Hiärne kallade dem ofta "husvisor". Dessa borda ingå i ett tillägg, "appendix" eller utgöra en särskild samling. En tredje kategori var sådana som hörde till den stora mängden av vanliga visor men som någon gång råkat komma in i ett psalmtryck.

Hiärne följde i princip ett forskningsmönster som han även använde i annan forskning: att gå tillbaka till och citera den rätta och auktorativa källan. Han utgick emellertid inte som man hade kunnat vänta från Uppsalapsalmbokens första upplaga av 1645, den som var omnämnd i kyrkolagen. Hans auktorativa och grundläggande dokument var en psalmbok som var utgiven 1653. Som ännu tidigare auktoriteter nämner han biskop Johannes Rudbeckius i Västerås och ärkebiskop Laurentius Paulinus Gothus. Småningom hade man börjat införa de andliga visor, som tidigare hade tryckts separat, i ett tillägg, "appendix" till själva psalmboken. Dessa andliga visor förblandades sedan med de egentliga, "autentiska" psalmerna. Nu ville han återgå till den äldre ordningen med en strikt uppdelning av vad som var psalmer och vad som var andliga visor.

Intresset gällde sålunda i främsta rummet psalmboken som en helhet. De olika psalmernas härkomst intresserade honom inte i samma utsträckning. Endast i några fall anges författaren. Dessa historiska uppgifter är svävande och osäkra. Detsamma gäller om allt det som räknades som andliga visor. "En gammal psalm" är ett vanligt uttryck. Sägenartade traditioner kring psalmers eller visors tillkomst saknar han intresse för. Han citerar inte ens sådana gängse sägner som att Erik XIV skulle ha författat psalmer eller att "Elle Andersdatter" skulle ha författat "Eja mitt hjärta". En helt annan anledning gjorde att han fick anledning särskilt anmärka på bruket av denna sistnämnda sång, något som nämnes i det följande. I en del fall men inte beträffande denna nämner han en psalms "akrostikon" som uppgift om författaren.

Om de autentiska psalmerna användes ofta uttrycket att de var avsedda att "sjungas i församlingen". Vanliga omdömen om en god psalm är att den är "wel stelt" eller "wacker", d.v.s. en som motsvarar sitt ändamål. Ett gott betyg som ofta förekommer är "wel stelt och behöfwer intet rettas". I några fall får en sådan autentisk psalm ett speciellt högt betyg. Detta gäller exempelvis om "In dulci jubilo" (texten cit. av Jens Lyster i HM 1974 s.176, 1975 s.133). Den var enligt Hiärne "en wacker gammal julepsalm" som uppväckte "en stoor andagt och innerlig glädie". Ett annat exempel på synnerligen högt vitsord är påskpsalmen "Nu är kommen vår

påska-frögd": "en af de ypperste psalmer".

Åt två psalmer tycks han emellertid ge ett speciellt högt betyg. Framhållandet av dessa båda bör man ha rätt att anse som betecknande för honom själv. Det är "O Herre Gudh af himmelrijk/ wij må thet alle klaga" och "Hwad kan mig ståå til trång och nödh?" I båda fallen är det fråga om psaltarparafraser. Den förra, vars två första strofer anslöt till Luthers parafras öfver Psaltarens 12:e psalm, "Ach Gott vom Himmel, sieh darein" stod införd i svensk översättning redan i psalmbådet 1530. Den får betyget: "Ähr en öfvermåten wacker och wäl flytande psalm, så wäl stelt som någon psalm i psalmboken kan wara, en aff de bästa och heel autentisk". I båda fallen återfinnes tankegångar som på nytt hade aktualiserats av pietismen. I den förstnämnda heter det:

Gudztienst är wänd i skrymterij,
Synd är i hiertat inne:
För Gudh är thet ett gäckerij
Thet få wij sielfwe finna.
Man skal thet giöra Gudh oss bød,
Hielpa wår nästa i hans nödh:
Kärlek upfyller lagen.

Många av de psalmer som förklaras som autentiska får emellertid nöja sig med betyget godkänd, ibland med tvekan. Motiveringen är oftast den, att fastän psalmen i sig själv var svag så fick den passera eftersom den var så gammal. "Kan wäl gå an för dess ålder" heter det sålunda om psaltarparafrasen "Min hogh från menniskior hafwer jagh wändt". Den höll sig emellertid kvar i svenska psalmboken tills 1819.

Beträffande översättningar tycks Hiärne ha velat gå tillbaka till den ursprungliga formen på originalspråket. Den svenska översättningen av Philipp Nicolais psalm från 1599, "Wie schön leuchtet der Morgenstern" var utförd efter akrostikonamnet "Steno Magni". Detta åter hade medfört att den svenska versionen innehöll flera strofer utan motsvarighet i den tyska formen med dess kortare akrostikon. Direkt upprörande ansåg Hiärne det vara att denna svenska psalm, "Så skiön lyser then morgonstiern" hade blivit utsatt för en omarbetning som hade gjort den till en morgonpsalm. Denna omstuvning med samma inledningsrad är en imitation, en litterär "parodi" och den sålunda omstuvade svenska psalmen utgör en version från tyskan. Den första strofen av denna förebild och dess imitation lyder så:

Så skiön lyser then morgonstiern,
Full nådh och sanning af Herran,
Then söte roten Jesse:
Tu Dawids Son af Jacobs slächt,
Min konung och brudgumme täck,
Mitt hierta wil besittia;
Kärlig, liuflig, skiön och härlig,
Rijk och ährlig, stoor af nåde,
Hög och krafftig i tin gåfwor.

Så skiön lyser then Morgenstiern,
Then klara himmelens Lucern
Och mörckret nu förswinner,
All creatur som fahra drog,
Om natten uthi wildan skog,
Äre glad at sool uprinner,
Nächtergaal, i en daal,
Quintillerar, solmiserar,
Weet at prijsa,
Skaparen sin medh ny Wisa.

Hiärne var mycket upprörd över detta senare psalmförsök. En gammal vacker psalms begynnelserad hade här fått smycka en oduglig psalm och han kunde inte förstå att någon förnuftig man kunde införa sådana ord som quintilerar, solmiserar (respektive leka på strängarna och öva sig i tongångarna), intonera, figurera och flera andra.

Även sånger som tidigare inte hade angivits som psalmer i egentlig, äldre mening, kunde enligt Hiärne få räknas som autentiska psalmer, exempelvis "Frögda tig tu Christi brud". Vidare förordade han såsom psalmer sånger som nyligen hade författats eller översatts av Haquin Spegel och den samtida översättaren Petrus Samuelis Brask. Men det fanns också äldre psalmer som hade kommit ur bruk men som förtjänade att återinföras. Han nämnde psalmen "Min siäl skal uthaf hiertans grund", som boktryckaren i Stockholm H. Keyser på hans förslag hade upptagit i en psalmboksupplaga. Psalmen var författad av superintendenten i Wismar (1510-1562) och handlar om den lilla förföljda trogna skaran samt bäres av förtröstan på Guds slutliga seger. Det är karakteristiskt att den sjöngs vid en konventikel i Stockholm 1723 (Liedgren 1926 s. 367-368). Karakteristiska är dessa båda strofer (1695 nr 108):

Ty Herren wisslig hielpa kan,
Hans macht haar ingen ända,
Jord, himmel, hafwet, sool och mån
Han giorde medh sina händer,
Och alt hwad meer som jorden bär.
Hans löfte fast och stadigt är,
Han aldrig tigh bedrager.

På Gudh förtrösta som en man,
Om tu än wäld skal lida;
Han både wil och hielpa kan,
Han skal ock för tigh strida.
Han skaffar rätt then honom troor:
Och skal thens ondas skalckhet stoor,
Medh bäfwan stoor förstöra.

Psalmen var enligt Hiärne "Så wäl och rätt stelt som någon i hela psalmboken". Den följde med i 1697 års koralpsalmbok till en välkänd melodi, känd bl.a. i 1939 års koralbok till nr 206, "O Gud, det är en hjärtans tröst". En annan psalm av Freder, "O Herre Gudh betee tin macht" får också ett gott betyg: "gammal, intet at korrigera."

Bakom några av uttalandena i psalmobservationerna kan man ana ett visst intresse för medeltiden. Ett sådant intresse visade han även i annat fall. Han ansåg att det svenska språket på Birgittas tid och något därefter hade haft sin blomstringstid, "intil at tyskernes svåra och tyranniska regemente de svenske iu lengre iu mere underkufvade" (Hiärne till Olof Hermelin 27/7 1707, Historisk tidskrift 1882).

Särskilt gällde hans intresse för den medeltida kyrkosången om julpsalmerna. Han ansåg att man även i Sverige liksom i Tyskland borde behålla det här avskaffade sättet att sjunga "Puer natus in Bethlehem" på det gamla sättet med strofer omväxlande på latin och svenska för att så "lika som med två tungor prijsa Gudh". På samma sätt uttalade han sig som nämnts berömmande om "In dulci jubilo" Juldagens gamla gradualpsalm, "Laetabundus", på svenska "Alle christne frögda sigh" borde sjungas med sin gamla "vers", den medeltida fyrradiga strofen "Kristus är födder af en jungfru reen", inskjuten mellan stroferna. Man hade i Stockholm försökt ändra på detta.

Ericus Olais liknelseparafras från den utgående medeltiden, "En riker man, wäldiger han", över liknelsen om det stora gästabudet (1695 nr 205) ansåg Hiärne vara "wäl stelt, allenast at finalen ähr något grym". Han hade blick för det dramatiska i denna berättelse. Slutstrofen lydde så:

Nu kommer döden, som allom är öde,
Jagh kan eij undan rida.
Werldenes swijk hafwer dårat migh,
Thet är min högelig qwida.
Sij, alsköns nödh, medh helwetis glödh,
Then måste jagh therföre lida.

Hiärne ville ge sången en mera evangelisk avslutning med denna strof:

Ty tag nu emot bettring och boot,
Hwad Gudh oss biuder tillijka,
Och skynda tig fort genom nådens port,
Låt werlden tig icke beswika.
Gudh hielp oss tillsamman med frögd och gamman
uthi sitt ewiga rijke.

Denna strof infördes i stället för den förstnämnda i den swedbergska psalmboken 1694. Swedberg förklarade i sina "Levnadsminnen" att det var han som hade författat strofen, eftersom det var "ett faseligt slut på psalmen" i den äldre formen. "Jag siunger thet aldrig: ther beware mig Gud före!" Men det är den enda psalmstrof om vilken vi med säkerhet vet att den är författad av Urban Hiärne. Den fick ingen betydelse eftersom de som granskade den swedbergska psalmboken återinförde den äldre slutstrofen, att sjungas, som Swedberg skrev i levnadsminnena, "två resor om åhret i församlingarna kring hela riket med klingande spel och högom röstom".

Beträffande det teologiska innehållet uttalade sig Hiärne försiktigt. Att han annars inte var ointresserad av teologi framgår av anteckningar från hans resor, där han bland annat diskuterade med en kalvinist om kalvinismen och om tio Guds bud och med en katolik om skärselden och om andra trosartikeln (Åkerström 1937 s.194, 196). Han framhöll sålunda be-

träffande psalmen "Gudh af sine barmhertighet" att den visserligen var vacker både till ord och melodi, men att där fanns sådana som stötte sig på innehållet i den sista strofen som tycktes dem "något calvinsk liuda". Men härom skulle prästeståndet döma.

I en stor mängd fall framhöll Hiärne kravet på språklig korrigering av ord eller uttryck. Boktryckarnas försummelser beträffande den språkliga formen hör till det som ofta klandras. Beträffande en detalj i den svenska återgivningen av Luthers påskpsalm, "Christ låg i dödsens bandom" anmärkte Hiärne på ett uttryck som förut hade påtalats av hans lärare i Strängnäs Andreas Arvidi. "Döden kunde ingen tvinga" stod det. Man kunde inte veta vem det var som inte kunde tvinga. Anmärkningen beaktades inte 1695 men väl senare (1937 nr 113:2).

Att Hiärne hade tagit intryck av klassicistiska krav på språkets renhet framgår av hans opposition mot alla onödiga fyllnadsord av typen "föruthan list", "försann", "förwisst", "måde", "med allo flijt", "med hast". Men det fanns också andra ord som var olämpliga i en psalmbok. Hiärne framhåller i det fallet särskilt de två psalmerna om dryckenskap "O Herre Gud af himmelrijk hur sorgelig" etc., och "Hwilken är then uthi werlden till" av vilka den förstnämnda kom att ingå i psalmboken 1695 (nr 275). De många drastiska uttryck som särskilt den sistnämnda sången överflödade av, passade inte att sjungas i kyrkan, framhöll han. Som nykterhetssånger kunde de gärna få passera men av typen vanliga visor i skillingtryck.

De andliga visorna.

Den andra stora huvudgruppen, dit Hiärne hänför en stor mängd av sångerna i samtida psalmböcker, var de andliga visorna. Dessa borde enligt hans mening tryckas för sig själv och skulle i princip inte sjungas "i församlingen" utan var avsedda för enskild andakt och husandakt. Ibland får man det intrycket att Hiärne var benägen att placera sådant bland visorna som inte nådde upp till psalmkvalitet. Någon gång förklarar han om en visa att den kunde vara lämplig för "gement folk". Några av Hiärnes omdömen kan citeras. En sång karakteriseras som en "tröstlig huuswijsa" men behövdes inte bland kyrkans psalmer. "En god huuswijsa för gudfruchtigt folk", men i kyrkan kunde man vara den förutan. En annan gång träder en visa "som en snöplig" helt i skuggan av en föregående psalm över samma ämne. I något fall heter det helt enkelt om en visa att den var "överflödig" som psalm.

Även beträffande de andliga visorna bedömes kvaliteten som högst skiftande. Många får det höga betyget att de stod psalmerna nära och en liten

grupp av dem kunde användas i kyrkan vid gudstjänster på söckendagar eller vid söndagens aftonsång. Den folkligt måleriska visan om dödens skningslösa framfart, "Hemlig stod jagh en morgon" (1695 nr 381) sjöngs vid aftonsången på 16 söndagen efter Trefaldighet. Andra visor åter var så allmänna till innehållet att de borde räknas som vanliga skillingtryckvisor. Hiärne uppmärksammade också sådana andliga visor som enligt gammal sed sjöngs vid högtider i hemmen, vid bröllop eller andra fester och som alltid beklagade han när en gammal ordning visade tendenser att försvinna.

Översättningen av Georg Neumarks "Wer nur den lieben Gott lässt walten", från 1657, på svenska "Min siäl och sinne låt Gudh råda" (1937 nr 369) var egentligen, ansåg Hiärne, liksom originalet en andlig visa. Men nu hade man i Dalarna och annorstädes börjat att sjunga den i kyrkorna, och eftersom den bidrog till andakt kunde detta bruk även medges på andra ställen.

Till de andliga visorna räknade Hiärne "Migh giör stoor lust och glädie", Johann Walthers omdiktning, "kontrafakt", av en sommarvisa. Walthers psalm blev i olika sammanhang översatt till svenska liksom förslagan, sommarvisan, och psalmen är försedd med en senare tilldiktning, även detta översättning, "Jag plägar lustig sjunga". Den i Sverige mycket bekanta melodien till den waltherska psalmen, som handlar om det eviga livet, är känd genom en handskrift som anses vara av finländskt ursprung och kallas Roslagskullahandskriften efter den kyrka i Uppland där den påträffades. Den anses härröra från tiden omkring 1692 och melodien är särskilt känd genom psalmen "Then blomstertijd nu kommer" (psalmen tryckt 1694, melodien 1697).

"Migh giör stoor lust och glädie" hörde till de i Sverige under 1600-talet mycket omtyckta psalmerna och förekommer i talrika upplagor alltsedan 1614, enligt Svenskt visarkivs psalmregister (i Stockholm). Psalmen omfattade i Eberdts nämnda Clenodium 1689 41 strofer jämte tilldikningen 12 strofer. Åtskilliga av dessa 53 strofer ströks f.ö. i psalmböckerna 1694 och 1695.

Vissa partier av Hiärnes kommentarer till denna psalm är mycket svår-lästa. Men ett försök till tolkning kan vara av intresse, varvid sådan läsning som är oviss står inom parentes:

"Mig gör stoor lust och glädie, en gammal andelig wijsa om Det ewiga lijfwet, och des appendix, jag plägar (lust sång) siunga, ähro gamla loffpsalmer af tyskan verterade, om ewiga lijfwet, hwilka för Des anedagt wäl werde ähro at (berömmas) (anstemde) eij (med) widhlöftige ord, (lemnet) iag (om sommar) den i församling kan siungas."

Den nyssnämnda psalmen "Then blomstertijd nu kommer" förekommer också i ett skillingtryck utan årtal i Svenskt Visarkiv. Texten här innehåller några små detaljer som gör det troligt att denna version är äldre än den i psalmboken 1694. Märkligt nog förekommer ingen melodihänvisning i skillingtrycket. Psalmen har av Plantin (1730), Högmärck (1736) och Göran Wallin omkring 1740 tillskrivits den gotländske superintendenten Israel Kolmodin.

Göran Wallin, som även han var superintendent på Gotland och som av Henrik Schück har betecknats som "den siste rudbeckianen" har givit en fantasifull skildring av hur Kolmodin författade denna sommarpsalm på en promenad (Arvastson 1971). Men den har säkerligen ett samband med Walthers ovannämnda psalm och kan vara författad av Urban Hiärne.

Hiärnes framhållande av denna psalm om det eviga livet, "Mig gör stoor lust och glädie" såsom en hjälp för andakten får sin rätta innebörd, då man vet att han ofta underströk livets obeständighet och förvandling. I ett frågeformulär rörande naturvetenskapliga ämnen som han sände ut 1694 bl.a. till biskopar och församlingspräster, tecknade han alltings obeständighet "i ovidianska termer" (Frängsmyr 1969). Varken på jorden eller bland himmelens stjärnor finns något beständigt. Slakten uppstår och försvinner, den mäktige blir ringa och den föraktade kommer till heders. Allt är vanskligt och obeständigt: "Sij, så är på jorden, uthi jorden, under jorden intet beständigt, intet wahrachtigt, intet ewigt; uthan altsammans förändring, förställning, ombytning och förvandling underkastadt, at als intet annat beständigt ühr än sielfwa obeständigheten." Därför är det bäst att tänka på den eviga och beständiga glädjen. Det är en tankegång som var gängse hos exempelvis Johann Arndt och hos den tyska barockens poeter.

Melodierna

Hiärnes psalmstudier hade ett utpräglat samband med hans musikaliska intresse. Omedelbart efter observationerna följer ett litet tillägg på en sida, "Några små remarquer angående psalmer och hymner". Hiärne börjar detta tillägg med att fastslå att psalmerna består av melodierna och orden. Han nämner melodierna först, om nu detta kan ha någon innebörd.

"Uthan melodier kan ingen psalm eller sång wara, äfwenså lijtet som ett taal uthan stafwelser. Och efter wij christne alltid ifrån begynnelsen hafwa Älskat liuflige melodier och toon och icke skrikit incondito clamore [med oartikulerat skriande] såsom turckar eller cafrer, så haar och den wördiga ålderdomen upfunnit och anstält åthskillige arter af denna"

Hiärnes musikaliska begåvning tillhörde hans allmänt konstnärliga

läggning. Att han framför allt i yngre år var Cartesius' lärjunge bör också nämnas i detta sammanhang, eftersom musikvetenskapen hade sin plats i Cartesius' tänkande.

Analogt med behandlingen av texterna koncentrerades Hiärnes intresse när det gällde melodierna särskilt kring de melodier som hörde hemma i den "rätta kyrkopsalmboken" och sålunda var lämpliga att sjungas vid gudstjänsten. Var psalm hade från början sin egen "wël stelte och retta naturliga melodie". För att denna inte skulle glömmas eller med tiden förvanskas hade de av gammalt blivit upptecknade i särskilda notböcker. Dessa skulle i sådana fall då en psalm sjöngs på olika sätt avgöra vilket sångsätt som var det riktiga.

Hiärnes skildring av utvecklingen följer även när det gäller melodierna samma allmänna mall som när det var fråga om texterna med beskrivningen av en stadig försämring av något som ursprungligen var rätt och riktigt. Oordningen kom pesten och det stora danska kriget, skolorna kom i lägervall och melodierna blev inte inlärdas som förr. Pojkar som tiggde på Stockholms gator och därvid enligt tidens sed sjöng psalmer förvanskade melodierna och de fördärvade melodierna trängde småningom in i församlingssången i kyrkorna. Hiärne visade med många exempel hur psalm-melodier blivit förvanskade och tillade: "Derför war wël at i alla församlingar öfwer hela Sweriges rijke man sig om melodierna förrettar och omsigt har man den rätt skulle siunga, med sin rätta och egenteliga melodie."

Från kyrkorna i Stockholm hämtar Hiärne exempel på hur psalmerna sjöngs på olika melodi. Man får en bild av honom som besökare i kyrkorna, hur han noterade hur man sjöng psalmerna, vilka olika melodier och variationer som förekom. De kyrkor som han nämner är Storkyrkan, Slottskyrkan, Riddarholmskyrkan och S:a Clara. Psalmen "Min högsta skatt, o Jesu kär" (1937 nr 282) sjöngs på sin rätta melodi i Storkyrkan och i Riddarholmskyrkan. Men i Slottskyrkan sjöngs den som "O Jesu Christ som mandom tog". Den psalm som Hiärne själv hade varit med om att återinföra, "Min siäl skal uthaf hiertans grund", som sjöngs på sin rätta melodi i Riddarholmskyrkan men helt annorlunda i S:a Clara. I Storkyrkan sjöngs nattvardspsalmen "Jesus Christus är vår hälsa" på samma sätt som tyskarna sjöng dess förlaga "Jesus Christus unser Heiland", översättningen av "Jesus Christus nostra salus". "Men elliest i andra kyrkor här i Sverige ähr een heel annan melodie långsam och melancholisk. Wore wël om i sådana een lijkheet wore." På så sätt, tillade Hiärne, "glöms de rätta gamla melodier bort igenom een oförswarlig försummelse, och

siunges under andra melodier". Han gav exempel på psalmer som sjöngs under sådan lånad melodi, fast de hade sina egna.

Även på melodisidan, liksom när det gällde texterna, var det ett fall som särskilt starkt upprörde Hiärne. Denna gång var det inte fråga om melodien som sådan utan om dess användning i djupt profant sammanhang. På samma melodi som den sista psalmen i clenodiet, "Eya mit hierta ret innerlig", som kunde passera som en "wacker huuswijsa", sjöngs "en ogudel. skökowijsa", vars första rad han citerade: "Iag fattiga pijga - iag lijder stoor nödh courante." Det var, tillade Hiärne, till mångas förargelse som psalmen "Eya mit hierta" på denna melodi plägade sjungas i några kyrkor. Den mycket obscena visa som här åsyftas finns representerad i Svenskt Visarkiv. "Courante" var ett slags dans.

Betydelsen av Hiärnes psalmobservationer

Urban Hiärnes syfte med sitt arbete om psalmerna var tydligt men kan samtidigt ses från olika synpunkter. Det var som nämnts en forskningsinsats. Han företrädde den äldre ståndpunkten ifråga om synen på kyrkans psalm och kan lika litet här som i andra frågor räknas som en föregångare för upplysningstiden. Han ville vidare göra en insats i en aktuell fråga av nationellt slag. Över allt Sveriges rike skulle endast sjungas rätta och riktiga psalmer, överallt på deras gamla och rätta melodier. Allt som inte stod sig inför bedömandet, där ålderns rätt var det i första hand avgörande, skulle skiljas ut såsom andliga visor. I några fall nådde det som han påträffade i den psalmboksupplaga som han råkade utgå från inte ens upp till denna lägre rang. Det hänvisades då till den aldrig sinande ström av sådana vanliga visor som såldes och sjöngs på gatorna och hade den ständigt återkommande rubriken "en ny visa, tryckt i år".

Efter det att den lilla kommittén med Hiärne och Swedberg som huvudpersoner hade genomfört sin granskning fick en förut tillsatt bibelkommitté i uppdrag att revidera även psalmboken. Ännu en gång, i januari 1693, deltog Hiärne i en granskning av ett betänkande om psalmboken. Det var lämnat av bibelkommissionen och renskrivet av Israel Kolmodin. Jämte denne och Hiärne deltog Swedberg i denna granskning som tycks ha tagit ett par veckor (Wahlström 1951 s.87, brev från I.Kolmodin till biskop Eric Benzeliuss i Strängnäs 19/1 1693). Men någon utåt sett avgörande roll kom Hiärne inte längre att spela utan Jesper Swedberg tog här ledningen. Detta är helt förklarligt med hänsyn till Hiärnes arbetsprogram i övrigt. Han stod härunder kungahuset med den danskfödda, tidigt bortgångna drottning Ulrika Eleonora speciellt nära.

Hiärnes psalmobservationer kan tillmätas en icke ringa betydelse. Det har framhållits att den psalmbok som tog gestalt först genom Swedberg 1694 och sedan i definitiv form genom koralpsalmboken 1697, i många fall påtagligt följde Hiärnes anvisningar. Men själva huvudsynpunkten, åtskilandet mellan autentiska psalmer och andliga visor, blev inte genomförd.

Urban Hiärne var lekman och naturforskare. Hans vidsträckta resor samt hans litterära och musikaliska läggning bidrog allt till att ge honom nya perspektiv på ämnet. Hans kontakter med den begynnande pietismen, ett intresse som delades av drottning Ulrika Eleonora, bidrog kanske på sitt sätt att ge "husvisorna" och den enskilda andakten en starkare betoning. Hiärnes observationer var vidare från den tidens synpunkt resultatet av ett begynnande psalmstudium som kan göra det i viss mån berättigat att kalla honom Sveriges förste hymnolog.

- - - - -

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor:

Linköpings stiftsbibliotek:

Br. 9 Brev till E. Benzeliuss

Lunds universitetsbibliotek:

Tilas, D., Hiärne Ättens Minne. (Saml. De la Gardie).

Uppsala universitetsbibliotek:

U 307, U 307 a-c: Urban Hiärnes bibliografi.

T 164. Urban Hiärnes Psalmobservationer.

X 364 Resebeskrivning av Urban Hiärne

Tryckta källor och anförd litteratur:

Beskow, B. von, Minne öfver landshöfdingen, vice presidenten och förste arkiatern Urban Hiärne. Sthlm 1857.

Frängsmyr, T., Geologi och skapelsetro. Föreställningar om jordens historia från Hjärne till Bergman. Uppsala 1969.

Helander, J., Haquin Spegel. Hans lif och gärning intill år 1693. Uppsala 1899.

- Hiärne, U., Brev till O.Hermelin (Historisk tidskrift 1882).
- Resa i Jämtland och Härjedalen 1685 (Utg. av E.Festin, Jänten 1917)
- Rosimunda, utg. av E.Wessén. Sthlm 1959.
- Självbiografi (Uppsala universitets årsskrift 1916)
- Stratonice, utg. av Magnus von Platen. 2 uppl. Sthlm 1964
- Liedgren, E., Svensk psalm och andlig visa. Sthlm 1926
- Linderholm, E., Sven Rosén. Uppsala 1911
- Lindroth, S., Hiärne, Urban (Svenskt biografiskt lexikon)
- Urban Hiärne och Laboratorium Chymicum (Lychnos 1946-47)
- Psalmboksupplagor:
- Clenodium, en christens gyllende eller siäle-skatt. Sthlm 1689, 1690
- Psalmboken, then swenska. Uppsala 1645 ff.
- Psalmboken, then swenska Sthlm 1694.
- Sthlm 1697.
- den svenska Sthlm 1937.
- Strandberg, O., Hiärne, U. (i: Svenska män och kvinnor. 3. Sthlm 1946).
- Urban Hiärnes ungdom och diktning. Sthlm 1942.
- Stubbe, C., Urban Hiärne som naturvetenskapsman och forskare (i: Nordisk tidskrift 1916).
- Swedberg, J., Lefwernes beskrifning, utg.av G.Wetterberg (Skrifter utg. av Vetenskapssocieteten i Lund 25:1). Lund 1941.
- Wahlström, B., Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok (Uppsala 1951)
- Wieselgren, O., Anteckningar om Urban Hiärnes bibliotek (Samlaren 1910)
- Åkerström, Å., Urban Hiärnes resa till Tyskland och Holland 1667 (Lychnos 1937).

----- o -----

Rettelse:

Side 15 linie 9 er der desværre faldet et citat ud: "Ähr en skön psalm och autentisk, och Ähr så wäl stelt som någon i hela psalmboken." Den andra, en parafras över Psaltarens psalm 23 och känd på svenska från 1562, betecknade Hiärne så: "Ähr en öfwermåttan wacker etc.

Red. beklager!

- - o - -

»Jeg vil dog ej på verden bygge«

Af Bent Noack

Kingos lange morgensalme "Vaag op og slae paa dine Streng" er kortet ned til fem vers i Den danske Salmebog ligesom i forgængerne. Der er desuden foretaget nogle forandringer i de vers der er brugt, de fleste har ingen større betydninger, heller ikke af dem der er mer end rent sproglige ændringer, som tilfældet er med begyndelseslinjen. En er dog gravende. Kingo skrev:

Jeg har ey andet dig at give
End kun min blotte Hierte-tak,

men det er i den udgave vi bruger bleven til:

Det eneste jeg har at give
er hjertets inderlige tak.

Og når der nu ikke er andet, pynter det jo altid med lidt inderlighed på Kingos ret så nøgne "blotte Hierte-tak". Den ændring kan man forstå og misbillige i al dens ukingoske sentimentalitet.

En anden er mere påfaldende. Den faldt jeg over for en række år siden, og jeg synes at det kan være på sin plads at gøre opmærksom på den og kort at spørge hvad den betyder. Andre kan måske hjælpe, hvis svaret ikke bliver helt tilfredsstillende. Det nuværende femte vers begynder hos Kingo:

Jeg vil dog ey paa Verden bygge,
hvor vi synger efter salmebogen, som vi altid har gjort:

O g ej på verden vil jeg bygge
om lykken end vil med mig stå.

Dels er altså ordstillingen ændret, dels er Kingos "dog" blevet til et "og".

Det er naturligvis ikke fordi Kingos form er gået i glemmebogen. Også før vort århundredes Kingoudgaver var der let adgang til den i P.A.Fengers udgave fra 1827 (2. udgave 1845). Salmen var med i Pontoppidans Salmebog ("Den nye Psalmebog" 1740), og linjen lyder som hos Kingo. Salmen gled ud i Guldbergs i 1778 og i Den evangelisk-christelige i 1798. Men verslinjens oprindelige form findes også i Meyer og Boesens Psalmebog, Haderslev 1844, og så sent som i Den Pontoppidanske Psalmebog tillige med den Nye Psalmebog, Slesvig 1874, altså året efter at Roskilde Konvents Salmebogs Tillæg 1 havde optaget den igen med linjen i den form

vi bruger. Men i Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig (Aabenraa 1889, Schleswig 1889) er ændringen i Tillæg 1, som også gik over i Psalmebog for Kirke og Hjem i 1885, optaget i den sønderjydske salmebogstradition; dog med den forskel at linjens sidste ord lyder "lide", der efterfølges af rimordet "skride" i 3.linje, så det gammeldags "rygge" undgås. - Forandringerne, også denne, er noteret i Anders Mallings, Dansk Salmehistorie Bd.V, København 1966 (s.234-36) s.236.

Men hvad betyder så den forandring fra "Jeg vil dog ey paa Verden bygge" til "Og ej på verden vil jeg bygge"? Den kan nemlig ikke være indført bare fordi det falder bedre at sige eller synge det sidste. Det er heller ikke forkortelsen fra de 16 til de 5 vers som har gjort den nødvendig, for vor forkortede udgave af salmen består af Kingos vers 1-3 og 14-15, så vore to vers står lige efter hinanden som hos Kingo; der er ikke noget hul som en ændring skal stoppe, sådan som der undertiden må gøres når salmer forkortes. De ansvarlige har altså ændret fordi de anså "Og ej på verden vil jeg bygge" for sagligt bedre end Kingos "Jeg vil dog ey paa Verden bygge".

Hvad er det så hos Kingo som ikke er godt nok, siden det skal laves om i det 19.århundrede? Det må åbenbart være den modsætning mellem det som vers 14 og det som begyndelsen af vers 15 siger (vore vers 4 og 5), som man ikke har villet have, den der er udtrykt med "dog" (og det har så gjort en ny ordstilling nødvendig eller i hvert fald ønskelig). Thi at det er en modsætning, kan der ikke godt være tvivl om: Kingo har ikke brugt sit "dog" i betydningen "da virkelig (heller ikke)", men ment: "Alligevel vil jeg ikke bygge på verden", hvilket også fremgår af den næste linje: "om Lykken end vil med mig staa". For de ansvarlige i det 19. århundrede må der ikke være nogen modsætning mellem de to vers. De har så at sige taget kald og gerning, Guds nåde over dem og Guds Ånds bistand, ud af sammenhængen med verden og med deres "og" stillet dem på linje med ikke at bygge på verden.

Det gør Kingo ikke. Han lader Guds nåde og Guds Ånds bistand være hvor de er, i verden, hos det kald han har og den gerning han skal gøre, ligesom han gør det i "Dend første Morgen-sang"("Rind nu op i Jesu navn") med "Ald dend Gierning, Drift og Daad" o.s.v. Det er formodentlig det tilsyneladende entydige begreb "verden" i "Far, Verden, farvel", som har forvirket fædrene til ændringen i vor salmebog. Men der er langt større spændvidde end som så i det Kingo siger om verden. Der skal ikke siges farvel til verden fordi Gud skulle have forladt den eller ikke være i den; men den skal "takkes af" når ens "åg skal spændes fra" (atter fra nr.686).

Den bistand og nåde som Gud giver i kald og stand i denne verden, skal et kristent menneske takke for og tage imod og bruge; men ikke bygge på den verden hvor Gud giver sine gaver og sin hjælp, men hvor også Satan "kand i Hælen stikke / og slæe med Tungen hemmelig" (Kingos vers 8). Bygges kan der kun på det som ikke er af verden, og det vil sige "Christ, Rætfærdighedens Sool" (vers 5). Det forekommer mig at være god evangelisk og luthersk prædiken. Som altså er tilsløret i vor salmebog.

- - - o - - -

Salmer til vor tid

Ved Ulrich Teuber

Almindeligvis breder modestrømninger sig med lynets hast fra land til land. Man skulle derfor tro, at impulserne til en fornyelse af salmesangsrepertoiret ville opstå samtidigt i et så beslægtet område som Norden, men dette er nu ikke tilfældet. Tværtimod kan der iagttages en betydelig "taktforskydning" i arbejdet med salmebogens musikalske fornyelse i f.eks. Sverige, Norge og Danmark. Hovedgrunden hertil er nok, at Danmark i modsætning til andre lande ikke har autoriserede koralbøger, hvad der - bl.a. i forbindelse med den Laub'ske reform - har medført en større variabilitet i det danske melodirepertoire i generationerne før vor. En anden grund synes at være, at vor øjeblikkelige styreform i kirken ikke ligefrem beforder de mere officielle reformer, mens der af de andre landes styrelser er sat et ganske intensivt fornyelsesarbejde i gang.

I Sverige, hvor kirkesangen på grund af koralbogens autorisation længe var blevet fastholdt i yderst traditionelle baner, begyndte arbejdet så sent som i 1950'erne med en flok unge organister, der under navnet "Collegium musicum" søgte at levendegøre den noget stive og stilige svenske salmesang. Arbejdet, der stort set foregik efter Laub'ske linier, dog med inddragelse af nyere forskningsresultater og med større historisk akkurate, førte til udgivelse af nogle korsamlinger - Koralmusik I-III, 1957ff - der på en ganske snedig måde kunne bryde den autoriserede melodisalmesogs og koralbogs monopol: man genoptog reformationstidens "alternativ"-praksis ved at lade salmeversene synges i veksel mellem menigheden og koret, dog sådan, at menigheden altid fik det sidste vers. Menighedsversene fulgte den autoriserede form, mens koret - uden direkte at bryde

de gældende forskrifter - anvendte en flerstemmig sats med salmemelodien i restaureret form og derved lod reformens "gift" snige sig ind i den ellers lovlige gudstjeneste. Svenskerne havde her lært af Norge, hvor Laubdisciplen Per Steenberg i 1947 havde udgivet en reformkoralbog, som ikke måtte bruges i kirken, da de gældende bestemmelser blev fortolket derhen, at hverken de autoriserede melodiformer eller de autoriserede harmoniseringer måtte fraviges ved gudstjenesterne. Den svenske gruppes arbejde under ledelse af Harald Göransson og i hvert fald i starten tillige af Lars Edlund, førte til dannelsen af Hymnologiska Institutet i Stockholm i 1960 og til nedsættelsen af en officiel salmebogskomité, der allerede i 1964 fik autoriseret et "Tillägg till Den svenska koralboken" med en lang række restaurerede koralmelodier, ofte i dobbelt udsættelse, nemlig foruden en traditionel 4-stemmig harmonisering med melodien i sopranen (A-satser) endnu en fortrinsvis 3-stemmig, mere smidig og instrumental udsættelse (B-satser), nærmest i stil med efterkrigstidens tyske koralbøger, navnlig den württembergske koralbog.

Det næste lag i det svenske arbejde betegner et brud med den enerådende restaureringslinie. I 1971 udsendtes et prøvebind "71 psalmer och visor" som foruden nogle enkelte melodier fra et ældre lag indeholder nyere og nyeste salmestof i den mest brogede følge. Her til - til stor forargelse for tilhængerne af det hidtidige reformarbejde - udenlandske og svenske popmelodier til guitarakkompangement, kirkelige viser, moderne salmer af vidt forskellig stilart og vanskelighedsgrad helt op til eksempler på tolvtoneteknik. Et særkende for samlingen er, at lederne af det hymnologiske institut havde formået at interessere tekstdigtere og velrenommerede fagkomponister i arbejdet, så stofmængden allerede i 1975 næsten var tredoblet i "Psalmer och visor", Tillägg till Den svenska psalmboken, Förslag avgivet av 1969 års psalmkommitté. Samlingen foreligger som officiel betænkning, såvel i en 1-stemmig som i en akkompagnementsudgave (Statens offentliga utredningar 1975:3 og 1975:4), til behandling på det svenske kirkemøde, der blev afviklet sidste efterår. Brogetheden i samlingen er her yderligere forøget, idet man har optaget enkelte vækkelsessange og tilmed genoptaget et nærmest komisk bravournummer, Voglers "Hosianna", som allerede inden reformen var en pestilens for alle respektable svenske kirkemusikere. Kirkemødets behandling af stoffet var ikke den blideste: omkring en trediedel slap uændret igennem, en tredjedel blev sendt tilbage til komitéen til yderligere bearbejdelse og en tredjedel, herunder en række værdifulde nykomponerede salmer, blev blankt kasseret. Det må dog nævnes, at kritikken som oftest blev rettet mod teksterne og ikke så meget mod melodierne.

I mellemtiden havde den norske kirke barslet med et tilsvarende arbejde, nemlig "Salmer 1973", dels i en menighedsudgave, dels som "Koralhefte og Tillegg til Koralbok for Den norske kirke" (se Aksel Andersens anmeldelse i HM 1974, s.97-98). Her er man på en og samme gang ved at indhente den Laub'ske reform, fremlægge nykomponeret stof, ofte i varierede B-satser, og åbne sig, dog nok så forsigtigt, over for pop-linien. Et særkende for den norske prøvebog er desuden en tydelig engelsk orientering, der bl.a. viser sig i at melodiernes flertal og ikke blot melodierne af engelsk oprindelse er navngivet efter engelsk skik.

En ting kan dog mane til eftertanke. Såvel i Sverige som i Norge er fornyelsesarbejdet kommet langt senere i gang end i Danmark, men har formået at overhale Danmark i løbet af ganske få år. Grunden hertil er antydning i begyndelsen af denne artikel, men der gives formentlig ingen undskyldning for, at vi herhjemme i vort alt andet end målbevidste arbejde har forsømt at inddrage kirkemusikerne. Mens der i Sverige og Norge sidder kommissioner med folk, der er frigjort til at arbejde koncentreret med liturgi- og salmebogsreformer, er vi herhjemme henvist til at vente på, hvad folk, der er optaget af andre vigtige gøremål, kan få fra hånden i et kirkeministerielt udvalg, der tilmed stort set savner kirkemusikalsk sagkundskab. Det er derfor forståeligt, at den kirkemusikalske fornyelse i øjeblikket er henvist til mere tilfældige grupper, der oftest består af godlidende amatører.

Ser man på de publikationer, der uofficielt er udkommet i Danmark i den seneste tid, kan man ikke undgå at lægge mærke til et arbejde, der søger at drage nytte af de omtalte svenske og norske forsøg, og som samtidig giver et tilskud af selvstændigt stof. I "Salmer og sange fra vor tid" 1974 har kredsens af lærere ved Løgumkloster højskole forelagt 107 tekstemre - i anden udgave forøget til 108 gennem et indskudt nr.86A - med ialt 59 melodier, i anden udgave forøget til 69 melodier. Udvidelsen af melodistoffet skyldes dels enkelte dobbeltmelodier, dels at alle, der ikke står i Den danske koralbog, nu er aftrykt i sangbogen. Mens den svenske samling bringer 20% af melodierne med guitarbecifring og den norske kun 2%, har Løgumklostersangbogens anden udgave becifringer til samtlige satser med undtagelse af et par ældre melodier og nogle nye kompositioner, hvor reglerne om ophavsretten har stillet sig i vejen for tilføjelsen af becifringer. Iøvrigt svarer becifringen langt fra altid til den udskrevne flerstemmige sats.

Blandt det ældre stof bemærker man med glæde den "rigtige" melodi til den svenske midsommersalme, her dog med en "fremmed" tekst "Som spredte korn på marken" (nr. 42), mens Aastrups "Skaber, dit øje" (nr.62), en

bearbejdelse af Paul Gerhards "Die güld'ne Sonne" ikke optræder med Ebelings originalmelodi, men derimod med en af Peter Møller. Andre eksempler på mere eller mindre kritisable melodiudskiftninger er nr.44 "Du, som gik foran os" af Olov Hartman med en tolvtonemelodi af Sv.-Erik Bäck, der er forladt til fordel for en temmelig traditionel melodi af Holger Lissner med gode Chopin-efterklange. Lissners oversættelse af en anden Hartman-tekst "Tänk om någon känt igen oss" (nr.54) har ligeledes mistet sin originale Bäck-melodi mod en - dog noget eksperimenterende - melodi af Lissner. Her er grunden blot den, at det ikke er lykkedes for oversætteren at ramme originaltekstens metrum og dermed udelukkes den "rigtige" melodi. Herefter er kombinationen Hartman-Bäck kun repræsenteret med et eneste eksempel, nemlig nr.12 "Se her bygges Babels tårn", uheldigvis netop en af de salmer, som det svenske kirkemøde kasserede.

Bogens stærke udnyttelse af Aastrup-tekster har medført, at der kunne bruges nogle "senlaubianske" melodier af Povl Hamburger og Bernhard Christensen foruden en lang række henvisninger til traditionelle melodier fra Den danske koralbog. Det sidste gælder iøvrigt for en del af de andre nye tekster, så der i 41 tilfælde af de 108 mulige primært henvises til en melodi fra Den danske koralbog. Når bogen alligevel fremtræder som noget ret utraditionelt, skyldes det ikke blot det optiske fænomen, at pop-siden med ialt 12 numre, gerne med udskrevne refræn'er, fylder godt i notebilledet, men at det musikalske hovedbidrag til bogen leveres af Peter Møller med 22 originalkompositioner, efterfulgt af Holger Lissner med 10. Mens Lissner bevæger sig fra en art koralstil over noget viseagtigt til det let poppede, søger Peter Møller i højere grad at etablere en egen sangstil. Hans melodier er, som det nævnes i bogen, skrevet i de første måneder af 1974 og viser en vis ensartethed, undertiden med et stenk Carl Nielsen (f.eks. nr.7 og 27 samt den marchagtige "Om vor tid og vor skole" nr. 92). Harmoniseringerne kan være lidt søgt med pludselige vendinger til b-siden, eller med udfyldninger af liniepauserne, der kan virke lidt stereotyperet, og som pudsig nok synes at have smittet af på Lissners harmoniseringer. Et svagt punkt er undertiden selve melodislutningen. Mens det lykkes ganske godt at holde stilen i melodiforløbet, kniber det nogle gange med slutningsdannelsen, der bliver underlig mat og dagligdags, som f.eks. i nr.27.

Iøvrigt viser den unge danske komponist Evan-Th. Vestergård med to nr. (49 og 59) en ret selvstændig, men endnu ikke helt afklaret stil, ligesom man bemærker det norske bidrag af den helbefarne Knut Nystedt (nr. 5, 39 og 86A) samt af den yngre Trond Kverno, som desværre kun er repræsenteret med et eneste nr. (48).

(Artiklen afsluttes s.45)

En liten Psalmbok- en svensk 1600-talstradition

(fortsat fra HM 1975
nr. 3)

Ved Jens Lyster, Dalby.

Salmerne i En liten Psalmbok 1626.

Den mest iøjnefaldende forskel fra de tidligere udgaver af ElPs er den store mængde af traditionelle salmer fra ThSwPs, som nu indføres. Fransén har ret i at kalde 1626-udgaven for "ett försök till kompromiss" (s.199). Uden at vi dog derfor kender årsagerne til kompromisset, der kan være en allerede udtalt kritik af ElPs. Eller udgaven kan ses som et forsøg på at komme en kritik i forkøbet. Et led i kompromisset er indførelsen af rubrikken med evangeliske parabol-salmer, mage til den i ThSwPs. Endvidere er der kommet en ny rubrik "Om then helga Treefaldigheet". Nærmere herom side 35.

De i 1626 tilkomne salmer er i nedenstående oversigter markeret med stort bogstav og et foranstillet tal, der angiver deres plads i sammenhængen.

Side 1. I. Catechismus författat i Sång.

1 - 6, 6a, 7, 7a, 8 - 13. (s.6: Troones Artiklar, s.25: Om Döpselsen, s.28: Om Herrans Nattward.)

Side 32. Några Konung Dawidz Psalmer.

14 -15, 15a, 15c, 16, 16a, 17 - 18, 18a, 19, 19A, 20 - 22, 22A - C, 23 - 25, 25A, 26, 45, 27, 27A, 28 - 31, 43, 32 - 36, 36A, 36a, 37, 37a, 38, 38a, 39, 40, 40a, 40aA, 41 - 42. (Varianter i overskrifter: Nr.45: Then 61.Psalm. Siunges såsom...macht/ etc. Nr.43: Then samma Psalm annorlunda i een kort Summa författat/ Siunges... Nr.33 og 35: Annorlunda... 36a: overskrift kun Then 114.Psalm. 40a: overskrift kun Then 137.Psalm D.M.L. Nr.38: Then samma Psalm annorlunda.)

Side 150, lin.16: Ende på Dawidz Psalmer.

44 (latinsk overskrift udelades)

Side 152. Några Ewangeliska Parabler.

44A - C, 84 (overskrift: Matth.vj.), 87 (overskrift: Matth.xxv.), 87A, 118a, 118aA - C, 73 (overskrift: Matth.xi.), 46 (+ latinen i overskriften), 47 (overskrift: Een ny Wijsa öffuer S..Rom.15..Siunges såsom...)

Side 199. Om Christi Födhelse.

48 - 49, 49A - E, 53, 58, 58A - E, 57, 52 (+ overskr.), 50 (+ overskr.), 51 (Mel: Siungom nu..), 52a (+ overskr.), 52b, 52c (+ overskr.), 52d, 55a - b, 59.

- Side 237. Om Christi Pina.
59A, 60 - 61, 88, 88A, 61a, 61b (Overskrift:..honor tibi sit, & c.
Vnder the Noter: Werldennes Frelsare kom här/ etc.)
- Side 261. Påscha sånger.
61c (overskrift kun: Salve Festa dies, & c.), 62 - 63, 63A - C,
63a, 63b (Thet samma på Swensko.), 64, 65 (+ Cantiuncula), 66, 67
(+ overskrift).
- Side 276. Om Christi Himmelsfärd.
67A, 67a, 67b (Thet samma på Swensko), 74, 67c.
- Side 283. Om then helgha Anda.
68 - 69, 69A - B, 70 (Overskrift kun: Spiritus sancti gratia), 70a
- b, 72.
- Side 294. Om then helga Treefaldigheet.
72A, 55, 55A, 54, 54A.
- Side 298. Fölier några sköna och Andeliga Loffsånger.
75, 74a(Overskrift: Nu frögder ider Christne all/ effter Lutheri
egne märkelige ord. S.A.F.), 76, 76a (Een annor på samma Thon),
77, 77A, 78, 78A, 78a, 79 - 81, 81a (Må iagh icke olyckan vndgå),
82 - 83, 83A - B, 85, 85A - C, 86 (Om dödzens Tyrannij/ och orsaken
ther til/ Nemliga Synden.), 89 - 94, 94A - C, 94a (Tröstwijsa i..),
118 (Tröstwijsa om..), 118b.
- Side 393. Morgon och Affton Loffsånger.
95 - 97, 119 (+ overskrift), 122, 98 (+ overskrift), 98a - b, 121.
- Side 410. Affton Loffsånger.
56, 71, 71A, 71a, 99 (+ overskrift), 120 (Siunges såsom: Lustigh
aff hiertans grunde/ etc.), 120a.
- Side 422. Någre Loffsånger effter Måltijdh.
120aA, 101, 101a, 102, 102a - f, 117 (Emoot thet samma/ siunges
såsom: Migh tyckes at werlden hon/ etc.).
- Side 451. Några Tröstwijsor emoot Döden.
104 - 105, 105a - c.
- Side 469. Några Sånger til the Dö= | das begraffning.
103 (Simeonis Loffsång/ Luc.I.), 106 - 112 (Nr.111: En Psalm i
Brudahws), 115 (Mel: Siunges såsom: Fader vår som i himblom äst/
etc.), 115a, 115aA,
115b (Thet samma på Swensko. | WEndt aff tijn wrede Herre Gudh medh
nåde), 115c, 116 (..Vnder then thon. Waker vp i Christne/ etc.)
116a - b.

De tilkomne salmer i 1626.

- 19A Then 22. Psalm.
MTn Gudh, min Gudh, sadhe Christus
- 22A Then 37. Psalm.
LÄt thet icke förtryta tigh/ Om the än
- 22B Then Andra
THEN onde wachtar ther fast vppå
- 22C Then Tridie.
Gör wäl och lät alt ondt bestå
- 25A Then samma annorlunda.
FÖrbarma tigh Gudh öffuer migh
- 27A Then 69. Psalm.
HIelp migh min Gudh, min sorgh migh qwäl
- 36A Then 112. Psalm.
Säl är then man som fruchtar Gudh, Och stoor
- 40aA Then 139. Psalm.
HErre tu vtransakar migh/ Och kenner migh
- 44A Matth. xviij.
ENom Konung täcktes thet så
- 44B Matth. xx.
EN Lijknelse lustigh och klar
- 44C Matth. xxiij.
EN rijker man, wäldigher han
- 87A Luc. x.
HOGhfärd är een odygd så stoor
- 118aA Then samma Annorlunda.
GVdh warder lijknat widh en man
- 118aB Luc. xvj.
THEn som effter Gudz rijke står
- 118aC Luc. xvj.
OM een rijk man här siungom wij
- 49A WAR gladh tu helga Christenheet
- 49B GRates nunc omnes
- 49C CHristus är födder aff en Jungfrw
- 49D FRögder eder alle, I thenna Christenhet
- 49E ALle Christne frögda sigh
- 58A EEn Jungfru födde itt barn idagh
- 58B LOffuat ware tu Jesu Christ, At tu
- 58C GLädh tigh tu helga Christenheet
- 58D PUer natus in Bethlehem
- 58E ESaiæ Prophetenom
- 59A O Gudh vår Fader i ewigheet
- 88A O Rene Gudz Lamb oskyldigt

- 63A CHristus är vpstånden aff döda
63B JESus Christus han är worden
63C H A L E L U I A
GLadeligh wele wij Haleluia siunga
- 67A Iesu nostra Redemptio
JESu tu äst vår saligheet
- 69A O Tu helge Ande kom, Vpfyl tina
69B Itt annat.
Kom helge Ande Herre Gud, Vpfyl
- 72A HERre Gudh Fadher staat oss bij
55A O Fadher vår Barmhertigh och godh
54A FÖrläna oss Gudh så nådeligh/ Fridh
- 77A INgen effter Gudz Rijke står
78A O Herre Gudh aff Himmelrijk, Hwad tu äst
83A O Ewige Gudh aff ewigheet
83B Waka vp, waka vp i GVdz nampn
85A Om Christi Mandoms anammelse.
LOfwat ware Herren Israels Gudh, Ty han
85B Jungfru Mariæ Loffsång
MIn Siäl prijsar storliga HErran
85C S. Simeonis Loffsång
HERRE, nu låter tu tin Tienare
- 94A ITt gott berådth och wäl betänckt modh
94B O Gudh hwem skal iagh klaga, Then sorg
94C MITt hierta hwij grämer tu tigh
- 71A O HERre Gudh som all ting skoop
- 120aA O Gudh tijn godheet tacke wij
- 115aA En skön Hymnus.
AUfer immensam Deus ThSwPs 1616.
- 115aB (115b) Thet samma på Swensko.
WEndt aff tijn wrede Herre Gudh medh nåde ThSwPs 1616.

Ordningen af tekster i 1626.

Større redaktionelle udsving i forhold til den tidligere ELPs-tradition er der ikke tale om. Udsvingene sigter alle mod en tilnærmelse til ThSwPs. Indslusningen af den gamle traditions tekster fremgår af ovenstående oversigt. Iflg. den tilføres ikke en eneste tekst, som ikke allerede findes i den officielle salmebog. Samme afhængighedsforhold gælder ved de rubriceringer, der er nye for ELPs. Nævnt er allerede, at "Några Ewangeliska Paraboler", der er standardinventar i ThSwPs, nu finder indgang i ELPs. Dertil kommer rubrikkerne "Om then helga Treefaldigheet" og "Fölier några sköna och Andeliga Loffsånger". Også de er overtaget, nemlig fra ThSwPs 1610 eller senere udgaver. Denne lighed med sene ThSwPs-udgaver kan have betydning for en nøjagtig undersøgelse af hvilke forlæg redaktøren af ELPs 1626 har benyttet. I den forbindelse er det vigtigt at notere sig den forandring, der er sket med tekst nr.115b. I 1626 er Forsius' oversættelse af Aufer immensam, Wendt aff o Herre tin wredhe medh nådhe, udskiftet med en anden, Wendt aff tijn wrede Herre Gudh medh nåde. Sidstnævnte oversættelse er ikke ny i 1626. Den optræder allerede i den for sine koralmelodier kendte 1616-udgave af ThSwPs, trykt hos Eskil Mattsson i Upsala. Også den latinske tekst, Aufer immensam Deus, nr.115aA, findes heri. Dersom redaktøren af ELPs 1626 har hentet disse to nye tekster fra ThSwPs 1616, vil det være naturligt at regne med, at også de andre traditionelle tekster såvel som rubrikkerne kan være overtaget fra 1616-udgaven, der er en videreudvikling af 1610-udgaven. Dog foreligger også den mulighed, at forlægget kan have været det pirattryk af 1616-udgaven, som bogtrykkeren Christoffer Reussner udgav i Stockholm 1622/23. Er det sidste tilfældet - og det må kunne bekræftes eller afkræftes ved en variantundersøgelse - , ligger forlægget for den nyordnede ELPs i tid så tæt på 1626-udgaven, at der næppe kan blive plads til et tidligere oplag med 1626-udgavens struktur. Der er altså gode grunde for, at nyordningen af ELPs er kommet med 1626-trykket.

De ændringer, der - ud over de allerede nævnte - foretages i 1626, begrænser sig til følgende:

Af "Några Konung Dawidz Psalmer" udelades 15b (gendigtningen af ps.6 Ah Herre i tijn wredhe stor). Årsagen kan være, at Aufer immensam med sit beslægtede indhold har fortrængt denne den første af Davids syv bodssalmer. Nr.43, der er en gendigtning af ps.90, men siden 1602 har figureret udenfor rækken af Davidssalmer, placeres nu i Davidssalmernes nummerorden. Det samme sker med nr.45, Rhyaranders gendigtning af ps.61.

Ved indførelsen af rubrikken "Några Ewangeliska Paraboler" er nr.73

(KOMmer til migh sägher Gudz Son) og 87 (Waker vp j Christne alle) og 118a (STår vp j Syndare medh flijt) hentet hertil fra rubrikken med Andelige Wijsor. Nr.84 (O Menniskia wilt tu betänckia) er vel sagtens også overtaget fra et eller andet afsnit i ELPs 1608, skønt jeg tidligere (HM 1975, s.119 note 41), i modsætning til Arno Forsius, har betragtet denne salme som udgået i 1608.

Rækkefølgen af julesalmer ændres, således at nr.50-52, 52a-d og 57 bringes i denne orden: 57, 52, 50-51, 52a-d. Nr.55 flyttes hen til den nye rubrik med trefoldighedssalmer.

To åndelige viser, nr.88 (AH wij syndare arme) og nr.74 (HWar man må nw wäl glädhia sigh) placeres nu under henholdsvis Kristi pine og himmelfart.

Den således reducerede rubrik med Andelige Wijsor - nu med navnet Andeliga Loffsånger - skulle nu begynde med nr.74a, Forsius' Lutheroversættelse NV frögdar ider Christne al. Måske for ikke at udfordre Forsius' mange modstandere har redaktøren af 1626-udgaven anbragt nr.75 først og derpå nr.74a.

Nr.103 (MEdh glädie och fridh faar iagh nw hädhan), der tidligere fandtes blandt trøsteviser mod døden, er nu gjort til begravelsessalme.

Prosabønnerne ved bryllup, nr.113-114, er udeladt. Endelig er som allerede nævnt Forsius' oversættelse af Aufer immensam (nr.115b) udskiftet med en anden (nr.115aB).

Dette må være stedet at bringe en rettelse til hvad jeg tidligere (HM 1975 s.116 linie 34ff) har skrevet om ændringer i 1626. Der hævdede jeg fejlagtigt, at nr.45, 55 og 87 udelades. Jeg beder læseren om at foretage rettelse det pågældende sted til følgende: "...i 1626 sker en meget nænsom reduktion af tekster. Af den gamle stamme fra 1602 udelades nemlig også prosabønnerne 113-114. Der er altså intet påfaldende i, at redaktøren af 1626-udgaven har ladet en af de i 1608 tilkomne salmer, nr.15b, udgå." Som antydnet nederst på foregående side kan udeladelsen af 15b være udtryk for ønsket om at undgå en tekst, der har været følt som doublet til Aufer immensam.

Redaktøren bag En liten Psalmbok 1626.

Såfremt Christoffer Reussners pirattryk af den officielle salmebog fra 1622/23 er forlæg ved indførelsen af de mange traditionelle tekster, tør vi gå ud fra, at ELPs 1626 er det første oplag med den nye udvidede tekstmængde. Dette har betydning, når man vil sandsynliggøre, hvem der kan være den ansvarlige for den nye redaktion af ELPs. I stedet for, som

Fransén s.213, at sammenligne salmebestanden i ElPs 1626 med ThSwPs 1610/1622, vil jeg foretrække en sammenligning med den mere nærliggende ThSwPs 1616 eller Reussners genoptryk heraf fra 1622/23. Mere nærliggende er den, fordi der heri findes den oversættelse af pestilense-sangen Aufer immensam, som gled ind i ElPs i 1626, Wendt aff thin wredhe. Samme oversættelse findes også i Reussners pirattryk fra 1625 af Petrus J.Rudbecks Enchiridion, hvorved Rudbecks egen nyoversættelse Lät Herre falla tijn wredhe snödha kasseredes.

Bogtrykkeren Christoffer Reussner viser altså sin interesse for denne oversættelse af Aufer immensam ved i ét tilfælde at bibeholde den ved genoptryk af ThSwPs 1616, i et andet tilfælde at foretrække den fremfor en anden oversættelse. Skulle mon Reussner have en finger med i spillet også ved tilblivelsen af ElPs 1626? Vi har tidligere truffet Reussners navn i forbindelse med ElPs, nemlig som trykker af Rostock-udgaven 1602. Når biskop Rudbeck i 1635 for det svenske rigsråd i sagen mod Strängnäscollegien Laur. Paulinus Gothus' Clenodium kommer ind på en kritik af ElPs og i den forbindelse langer ud efter Christoffer Reussner, fordi han "hafwer trycht och insatt såsom och uttagit hwad psalmer han haffwer velat", så har vi hidtil antaget, at dette udfald sigtede kun på 1602-udgaven. Irritationen kunne imidlertid tænkes at have flere årsager - jeg ser her bort fra den irritation, det må have været for Rudbeck i sit eget Enchiridion at se sin oversættelse af Aufer immensam "uttagit" og en anden "insatt" - . Sæt nu, at Reussner også i ElPs 1626 "hafwer trycht och insatt..hwad psalmer han haffwer velat."?

En anden mulighed må også overvejes: I ovennævnte rigsrådssag i 1635 imod Laur. Paulinus Gothus siger denne, "att han redan för nio år sedan (1626) gjort och förändrat psalmboken" ⁵²⁾. Nu opfatter Fransén denne udtalelse som gående på Paulinus' eget Clenodium, Strängnäs 1633. Det er muligt, at det af Riksrådets protokol klart fremgår af sammenhængen, at Franséns tolkning er den rigtige. Indtil en anden ud fra protokollens tekst har gendrevet dette andet løsningsforsøg, som jeg tilstår er gjort på et svagt grundlag, kan man vove den hypotese, at det kunne være den senere ærkebiskop Laur. Paulinus Gothus, der har redigeret ElPs 1626 i et forsøg på at lade denne salmebogs struktur blive normdannende for fremtiden. Indholdet af nye tekster i ElPs var så værdifuldt, at det var værd at slå et slag for. Det var nok værd at indgå kompromisser i retning af den officielle salmebog, hvis det kunne føre til, at ElPs løb af med sejren. Især da, når kompromisserne for største delen bestod i at forøge ElPs

⁵²⁾ Fransén 246. Citatet kan godt være Franséns fri gengivelse af Riksrådets protokol.

med salmer fra ThSwPs. Til støtte for, at Paulinus mener ElPs 1626, når han taler om den salmebog, han i 1626 har gjort og forandret, tjener, at ElPs under rigsrådssagen også ellers vides at være draget ind i billedet, nemlig ved biskop Rudbecks angreb på Torsten Spelman og Christoffer Reusser.

Senere udgaver af En liten Psalmbok.

Som nævnt i HM 1975, s.131 blev Ignatius Meurers 1626-udgave genoptrykt uforandret af samme bogtrykker i 1650. To bidrag i nærværende nr. af HM, ved Erik Eriksson og Gils Olsson Nordberg, peger på mellemliggende oplag af den samme salmebog. Det synes alt sammen at vise, at ElPs op igennem 1600-tallet formåede at hævde sig i konkurrencen med Enchiridier og Manualer.

Der dukkede også andre salmebøger op med titlen Een lijten Psalmbook, som imidlertid ikke kan siges at være direkte aflæggere af ElPs-traditionen. Det drejer sig om helt andre redaktioner. Men det forhold, at de låner titel fra ElPs, siger noget om dennes levedygtighed og anseelse hos et købelystent publikum.

Blandt de salmebøger med titlen En liten Psalmbook, der kun indirekte har rod i ElPs-traditionen, er også den miniature-salmebog, som Ignatius Meurer i 1648 lod trykke. Sveriges mindste salmebog, med kolumnestørrelse 45 x 27 mm., fremtræder ganske vist i sin første halvdel med en opbygning og en salmebestand, der - omend stærkt reduceret - viser slægtskab med ElPs 1626. Det er imidlertid ikke nogen reduceret udgave af denne sidste, men af Then Svenska Vbsala PSalmboken, trykt hos Ignatius Meurer 1645. Dermed er antydnet et slægtskab mellem ElPs og Ubsalapsalmboken 1645, som det imidlertid her vil føre for vidt at behandle⁵³⁾.

Derimod ville det være en mangel ved denne afhandling, om vi overså den Een lijten Psalm Book, som i 1648 tryktes hos Henrich Keyser i Stockholm. Om denne salmebog skriver Fransén, at den er "en förkortad upplaga av Ubsalapsalmboken"⁵⁴⁾. Da Ignatius Meurer af Dronning Christina i marts 1645 havde fået kongeligt privilegium på at trykke Ubsalapsalmboken i otte år, drager Fransén ud fra sine præmisser den korrekte konklusion, at "redan 1648 rubbades emellertid det kungl. privilegiet av boktryckaren och förläggaren i Stockholm Henr. Keyser."

53) Fransén har i sin oversigt over den svenske salmebogs historie til og med Ubsalapsalmboken 1645 s.258ff belyst dette forhold. Fransén karakteriserer også ganske korrekt minisalmebogen som "en förkortad upplaga (64⁰) av Ubsalapsalmboken".

54) Fransén 273.

Men Keyzers tryk er ingen forkortet Ubsalapsalmbok. Derimod en forkortet udgave af ElPs. Dermed falder Franséns redegørelse for det overtrådte privilegium til jorden. En fornyet analyse af den pågældende bogs indhold er påkrævet og følger herunder:

Een lijten Psalm Book Stockholm: Henrich Keyser, 1648. 12°.

132 blade. Sammenbundet med Joh.Arndtz Paradijs Lustgård, trykt sammesteds og samme år. Fortsætter dennes bladtælling. Sign. V9 - Z¹²
Aa¹² - Gg⁸ . V 10r - Gg 5r tælling af hver side, 1 - 231. Gg 8 mangler. 33 linier. Kolumnestørrelse 108 x 49 mm. Salmerne trykt som poesi.

Een lijten | Psalm Book/ | Ther vthinnan några | Konung Dawidz Psalmer |
och sköne Andelige Wijsor/ som | åhrligen vti Gudz Försam= | ling brukas/
äre vthwal= | de och insatte. (Herunder vignet). STOCKHOLM, | Tryckt
hoos Henrich Keyser/ | medh egen Bekostnad/ | Åhr 1648.

Titelbladets bagside: Psal.147. LOfwer HERREN/ ty.... Coloss.3. Låter
Gudz Ord...

Gg 5v: Register, öfwer thenna | lilla Psalmbook.

Eksemplar Kungl.Bibl. Stockholm. sign. $\frac{F\ 1700}{969}$

Litteratur: Collijn sp.731. Fransén 273f.

Side 1. Catechismus författat i Sång.

1-2, 6 (Symbolum Lutheri.), 5 (Symbolum Nicenum), 7, 7a, 8,
10-13.

S. 16. Några Konung Davidz Psalmer.

14, 15a, 16, 18-19, 19A, 20-22, 22A, 23-25, 25A, 26, 45, 27,
27A, 28-32, 34-40, 40a, 42, 44.

S. 70. Några Ewangeliska Parabler.

44A-C, 84, 87, 87A, 118aA, 118aC, 73.

S. 95. Om Christi Födelse.

48-49, 49A-B, 49D-E, 49C, 53, 58, 58A-E, 57, 52, 55b, 59.

S. 112. Om Christi Pijna.

59A, 60-61, 88, 88A, 61a, 62-63, 63A-C, 64.

S. 132. Om Christi Himmelsfärd.

67A, 74.

S. 135. Om then helge Ande.

68-69, 69A-B, 72.

- S. 139. Om then H. Trefaldigheet.
72A, 55, 55A, 54, 54A.
- S. 142. Följer några sköna Andeliga Loffsånger.
75-78, 78A, 79-81, 81a, 82-83, 83A-B, 85, 85A-C, 86, 89-94,
94B-C, 118.
- S. 190. Morghon och Affton Loffsånger.
95-97, 119.
- S. 196. Affton Loffsånger.
56, 71, 71A, 120a.
- S. 200. Några Loffsånger effter Måltijdh.
120aA, 101, 101a, 102, 102a-b, 104.
- S. 210. Några Sånger til the dödas Begraffning.
103, 106-107, 109-111, 115a-b, 116a-b.

Een tröstelig Böön til Christum/ stält vthi en Wijsa/ och
siunges såsom/ När min tijdh och stund etc.

AL then stund så widt kommit är.

98b

En Gudeligh förberedelses sångh til then Helga Nattwarden.

Siunges såsom: O Jesu Christ som Mandom togh.

Min högste Skatt, O Jesu käärr.

Bartholomäus Ringwalds Herr Jesu Christ du höchstes
Gut, 1588. Svensk i andagtsbog fra 1644. Liedgr.238.
D.Lindquist i Studier i den svenska andaktslitt.s.65f.
E.Belfrage i 1600-talspsalm s.45.

Som det ses, må et oplag af ELPs 1626-udgaven være lagt til grund for
Keysers tryk i 1648. Omrokinger af tekster i forhold til ELPs 1626 er
sjældne: kun i rubrikkerne "Catechismus författat i Sånger" og "Om Christi
Födelse" er rækkefølgen ombyttet. Og hvorfor er så nr.6 anbragt foran nr.
5 og nr.49C anbragt efter 49E? Forklaringen må ligge i en vis hensyn-
tagen til Ubsalapsalmboken 1645, hvor allerede denne ændrede rækkefølge
forekommer.

Den samme hensyntagen til Ubsalapsalmboken kan nok også forklare den
drastiske reduktion af tekster i Keysers salmebog 1648. Der sker et brud
på ELPs-traditionen, som virker så meget voldsommere, som den hidtidige
udbygning af ELPs - i 1608 og 1626 - har udmærket sig ved en påfaldende
pietet over for den egne tradition. Ialt 72 tekster af 220 mulige sorte-

res fra i 1648. Ud fra hvilke kriterier?

Deler man teksterne i ElPs 1626 op i ældre og yngre lag, viser det sig, at det i 1648 går særligt voldsomt ud over de tekster, der er nyheder i ElPs. Dvs. det, der er særegent for ElPs, udsættes for den hårdeste behandling. I ElPs 1602 var der 121 tekster. Af dem var 28 nye. I 1648 sorteres 27 af de 121 tekster fra. 19 af disse 27 hører til nyhederne fra ElPs 1602. Af de 53 nye tekster i Forsius' 1608-udgave sorteres de 37 fra. Derimod udelades kun 8 af de 50 tekster, der kom til i 1626. Omregnet til procenter betyder det, at af de nye tekster fra 1602 og 1608 vrages i 1648 henholdsvis 67,9% og 69,8%. Frafaldsprocenten for de traditionelle salmer, dvs. dem, der overtoges fra den officielle salmebog i 1602 og 1626, er anderledes lav: 8,6% og 16%. Konklusionen må blive, at Keyzers reducerede ElPs har et konservativt præg, hvor den traditionelle, officielle salmebestand bibeholdes på bekostning af de bidrag, som Torsten Johansson Rhyarander og Sigfrid Aronus Forsius har ladet tilgå ElPs. 1648-trykket er Keyzers svar på Meurers miniudgave af Ubsalapsalmboken fra samme år. Det eneste svar, der på det tidspunkt var muligt, eftersom Meurers privilegium jo effektivt blokerede andre bogtrykkes udnyttelse af Ubsalapsalmboken. At Keyser, da han skulle sortere tekster fra for at lave en lille bekvem salmebog, sikkert har skelet til den sortering, der var sket i Ubsalapsalmboken 1645, er vel ikke til at undres over. Men derfra og til at overtræde Meurers privilegium på Ubsalapsalmboken er der et spring.

De to tekster, som Keyser slutter sin salmebog af med, er nye for såvel ElPs-traditionen som for svenske salmebøger i øvrigt.

Afslutning.

Med ovenstående redegørelse for omfanget af Keyzers salmebog og for dens forhold til ElPs-traditionen er vi nået til vejs ende med beskrivelsen af den 1600-tals tradition i svensk salmebogshistorie, der tog sin begyndelse, da Hertug Karls hofkapelmester Torsten Johansson Rhyarander ved århundredskiftet udgav den lille salmebog for første gang. Af titelbladet fremgik dengang kun, at den med sit lille format tilbød "Andelighe wijsor och sköne Psalmer samt Christelighe Böner" særlig til rejsende folk. Der er dog næppe tvivl om, at udgiverne havde større planer med En liten Psalm-bok. At det fra begyndelsen var folk ved hertugens hof, der stod for udgivelsen, er næppe tilfældigt. Hofastrologen Sigfrid Aronus Forsius udviklede en halv snes år senere tekstbestanden betragteligt, samtidig med at han præsenterede nye teksters melodier i et separat koralhæfte. Næste etape, der må siges at være den afsluttende, skete med redaktionen i 1626,

hvorved størsteparten af de traditionelle tekster blev indkorporeret i En liten Psalmbok, så at den fra da af ikke var spor "liten" længere. Der kunne fra den lille salmebog trækkes linier videre ud: til Ubsala-psalmboken 1645 og måske især til Åbo-psalmboken 1673. Her ligger flere opgaver for forskningen og venter.

J.L.

Rettelser.

HM 1974, s.179 lin.29: Den svenske oversættelse af Avenarius er ikke fra 1567, men fra 1572.

HM 1975, s.116 linie 34: Det er urigtigt, at 1626-udgaven udelader nr. 45, 55 og 87. De tre tekster er blot anbragt andre steder i 1626.

HM 1975, s.132 linie 11: Rekonstruktionen af titelbladet til ElPs 1626 er nok gjort ud fra 1650-udgaven. Dog derfor skal der naturligvis ikke stå trykkeåret 1650, men "Stockholm/ 1626".

Några fragmentariska sidor ur »Een liten Bönebook«

Af Gils Olsson Nordberg, Stockholm.

Vid undersökningen av pärminlägg i ett exemplar av Schroderus svenska översättning av Osianders kyrkohistoria, Tryckt i Stockholm 1635, upptäcktes 5 hela blad (med en eller annan mindre skada) och 6 skadade blad, tillhörande Een liten Bönebook. Bland övrigt inlägg fanns kanske det mesta av en andaktsbok på tyska, "Kriegs-Apothek", enligt bevarat titelblad tryckt 1608. Bandet av Schroderusverket synes vara ett i stort sett oförändrat originalband i pergament, varför bladen av bönboken väl måste dateras före 1635.

Omramningen av fragmentets sidor, stilen och tryckets hela utseende påminner mycket om den bild Nat.Fransén i "Koralbok till Then Svenska Ubsala Psalmboken 1645 ... Första delen ... Stockholm 1940 ger på sid.206 av 1614 års psalmbok, "Andelige Psalmer och Wijsor". Bibliotekar Erik Eriksson understryker dock för mig, att denna psalmbok inte har någon bönbok bevarad.

Vid mitt första besök i Kungl.Biblioteket i Stockholm för närmare efterforskningar, hänvisade man mig till jämförelse med psalmboken 1626 (Collijn

sp 729). Denna psalmbok har nederst på sista bladet i psalmboken: "Tryckt i Stockholm hoos Ignatium Meurer Anno 1626". Därefter följer nytt titelblad och ny sidnumrering. Vad som följer är: "Een liten Bönebok Thervtinnan" etc. etc. "Tryckt i Stockholm hoos Ignatium Meurer Anno M.DC.XXVI". Boken studerades då i läsesalen av sognepraest Jens Lyster, som hade vänligheten konstatera, att mina fragment härrörde från samma verk Een liten Bönebook, som den 1626 tryckta. Fragmenten hade samma omramning på siderna som trycket, och innehöll samma böner i samma ordning. Vid närmare granskning av mig framträdde också vissa skillnader. Sidnumreringarna överensstämma icke, trots att textens uppdelning på sidorna och avstavningen till nästa sida överensstämmer exakt. Hos Meurer är överskriften på sidorna tryckt med antikva, medan den i fragmenten tryckts med samma stil som innehållet. En del skillnader i stavning förekomma också, men ingalunda konsekvent. Ibland stavar fragmentet mer gammaldags än boken, ibland är fragmentet modernare. På ett ställe skriver fragmentet "Gudh Fadher/ Son och then helighe Ande" under det att Meurers version har "Fader/ Son och then helige Ande". Fragmentet överensstämmer med innehållet i Meurers bönbok sid. 76-98 och börjar med "Een christeligh Böön för itt Barn", varefter följer "En Tienares eller Tienarinnos Böön" o.s.v. Fragmentet har som sagt en annan sidnumrering från 71-92. Jag har uppmärksammat en felaktighet hos fragmentet. En sida har recte 77 och verso 87 trots att texten fortsätter. Bibliotekarie Eriksson förklarar detta genom att påpeka, att å versosidan siffrorna 8 och 7 blivit omkastade. Skall altså vara 78.

Sedan Jens Lyster vänligen tillsänt mig sin "En liten psalmbok - en svensk 1600-talstradition", Hymnologiske Meddelelser 1974 no.4, där han talar om sitt Wolfenbüttelfynd psalmboken och bönboken från 1602 och utlovade att sända en kopia av den till Kungl.Bibl. i Stockholm, har jag funnit anledning att kasta ett öga också på den, fastän de bilder av den texten som Lyster återger klargör att trycket inte är lika. Det är det inte i övrigt heller. Bönerna äro dock desamma i början, jmf t.ex fol.43-44 i 1602 års bönbok med mitt fragment sid.72 Een christeligh Böön för itt Barn (titeln å sid, 41 i boken från 1602), eller fol.45 i boken från 1602 med fragmentets skadade blad närmast efter 72. En skillnad finnes. I bönboken 1602 står det "then som fromme äro...", men i fragmentet "them fromme äro..." Det är i samma bön för tjenare. Så småningom tycker jag mig nog märka, att bönerna komma i olika ordning, och att det också blir olika böner.

Vid denna granskning kom bibliotekarie Eriksson med en fullständig överraskning. Det var en psalmbok, vars sista blad angav, att den var: "Tryckt i Stockholm hoos Ignatio Meurero Anno 1642" På omedelbart efterföljande sida

står det: "En liten Bönebook... Tryckt j Stockholm aff Ignatio Meurero." I denna bönbok från 1642 stämmer sidnumrering, utseende och allt med mitt fragment så vitt jag nu vid en hastig genomgång kan se. Men eftersom fragmentet, som i början påpekats, bör ha tillkommit före 1635, bör väl överensstämmelsen tolkas såsom härrörande från en gemensam förlaga. Här skymtar kanske ett nytt hittills okänt tryck. Eller fragmenten är kanske just blad i den upplaga, som psalmboken 1642 utgått ifrån.

- - o - -

Ännu en upplaga av En liten psalmbok

ved Erik Eriksson, Stockholm.

På vor opfordring har bibliotekar Erik Eriksson tilsendt HM nedenstående forhåndsomtale af et nyligt gjort fund. Der vil i løbet af 1976 i Nordisk Tidsskrift for Bok- og Biblioteksvæsen komme en længere artikel herom ved samme.
Red.

Den av Jens Lyster funna psalmboken från 1602 beskriven i Hymnologiske Meddelelser 1974, 1975 har helt förändrat den svenska psalmbokshistorien vid 1600-talets början. Det vill synas som om En liten psalmbok under en längre period utkommit med en ny upplaga vart sjätte år. Lyster föbrutsätter en första upplaga efter 1594 t.ex. 1596, den nu funna från 1602 och en 1608 i anslutning till det häfta med koralmelodier som T.I Haapalainen tagit fram i ljuset. Till raden fogar sig den defekta psalmbok som är känd i litteraturen under titeln Andeliga psalmer och visor och anses vara tryckt 1614. Därefter föreligger en upplaga 1626 och jag vill gärna tro att det funnits en även 1620. Sedan har ingen upplaga varit känd förrän 1650 men nu har luckan fyllts av ett fynd som är tryckt 1642. Vid en jämförelse visar det sig att En liten psalmbok 1650/51 är ett avtryck sida för sida av upplagan 1642. Denna, som tillhör kyrkoherde Lars Lingner, Nyeds prästgård i Karlstads stift, är defekt så till vida att kalendariet och de tio första sidorna saknas. Därutöver saknas sex blad i psalmboken och bönboken slutar med sid. 140. Då sidorna i de båda upplagorna är satta exakt lika har defekterna ingen praktisk betydelse. Det kan konstateras att En liten psalmbok alltid varit sammantryckt med en bönbok, i upplagen 1642 t.ex. kommer titelbladet till bönboken mitt i ett tryckark, blad Q⁴. En rekonstruktion får följande utseende.

[En liten Psalmbook, Ther vthinnan någhra K.Davidz Psalmer, och sköne Andelighe Wijsor, sampt Christelige Böner, äre vthwalde och insatte. Them besynnerlighen til gagn och godhe, som på resor stadde äro, Nu

nyligen öfwerseedt, medh flere Psalmer och Loffsånger förmerat. Stockholm 1642.) [I slutet:] Tryckt i Stockholm, hoos Ignatium Meurer, Anno 1642. - [Q⁴ nytt titelblad:] En liten Bönebook, Theruthinnan några Christelighe Böner författade, och nu medh någre nye förmerade äre. Allom Gudhfruchtigomoch Frommom daghelighen at bruka ganska nödhtorff-tighe. Tryckt j Stockholm, aff Ignatio Meurero. [A¹⁸ 1 - 513 (16) s. ; 1 - 171 (3) s.] 18°.

En liten psalmbok har varit en pålitlig förlagsartikel och det för-
ledde den andre boktryckaren i Stockholm att ge ut en psalmbok som för-
modligen var avsedd för ett Manuale 1637 (Collijn sp.562) med exakt sam-
ma titel:

Een lijten Psalmbook, Ther vthinnan några K.Davidz Psalmer och sköne
Andelighe Wijsor äre vthwalde och insatte. Them besynnerlighen til gagn
och godhe, som på Reesor stadde äro.

Den är väsentligt mindre till omfånget och omfattar endast 136 nummer
medan Meurers har 219.

Erik Eriksson.

- - o - -

Afslutning til Ulrich Teuber: Salmer til vor tid.

Løgumklostersangbogen har i anden udgaven fået et fyldigt register-
apparat, herunder et versmålsregister og et forbedret komponist-register,
foruden at gengivelserne fra andre samlinger nu er blevet legaliseret
gennem de fornødne tilladelser. Bogen er vel ikke ligefrem løsningen
på vore kirkesangsproblemer, men som orientering om noget af det, der
rører sig i nabolandene og som et forsøg på at lukke op for en moder-
nisering af vor sangstil må den hilses velkommen.

P.g.a. en beklagelig fejltagelse under renskrivningen måtte denne
artikel deles.

Red.

- - o - -

Anmeldelser

RIM OM GUD.

Henning Blauenfeldt: Livet er inde (1975)
(Poul Kristensen, Herning. 39.-)

Johannes Johansen: Thurø - Rim (1974)
(sst. 39.50)

samme Rim om Gud og gule ærter (1975)
(sst. 44.-)

De tre samlinger af digte, som her skal omtales, har det til fælles, at de ikke udadtil skilter med betegnelsen salmer; ordet bruges ikke i titel eller undertitel, ja, i Henning Blauenfeldts bog forekommer det slet ikke uden for noterne, og hos Johannes Johansen bruges det kun enkelte gange i en overskrift. Det er ikke noget uhørt, Grundtvig udgav jo også engang en bog, som han kaldte "Sang-Værk"; men det er som om man i den sangbølge, som er over os, er noget usikker overfor salmegenren, som om den ærværdige tradition er for overvældende at træde ind i, eller måske fordi den kan blokere for sangen hos mennesker, der ikke er indstillet på traditionen, og som tidens - salmedigtere også gerne vil nå.

Henning Blauenfeldts bog "Livet er inde" er nok den der står mest på afstand af traditionen, præget ikke så meget af påtrængende nye verdensoplevelser eller teologiske nyfortolkninger som af moderne poesis formsprog, som det kan ses fx i digtet "Med eet", der gennem forskellige kombinationer famler sig frem til det modsatte af skabelsesberetningen, hvor Gud ånder og vi lever:

Gennem vort vejr
Din ånde
vi lever

ruger os ud
Du ånder
til live

farer os mod
Du holder
i ånde

fører os hen
Du holder
i live

bader os ny
Du drager
vor ånde

leder os til
Du føder
os livet

lyser os frem
Du føder
os ånding

gennem vort vejr
Du lever
vi ånder

Man må vel nok sige til et digt som dette, at det vanskeligt kan kaldes en salme forsåvidt som en sådan skal bruges i en gudstjenestesammenhæng.

Men vers af den mere traditionelle slags findes også i samlingen, fx "Stedet hvor", hvis første vers lyder:

Hvor skal jeg se for at finde min Gud,
hvor skal jeg lytte og kende min Gud?
Giv mig en retning og giv mig et ord
her hvor jeg er på min jord!

Sådan kan der i bogen være nogen flimren af nyt og gammelt, men et par gange smelter de to ting sammen på en heldig måde:

Jeg vågnede imorges til min sorg.
Den havde gemt sig i min sene søvn.
Og dagen, som var tung og træt igår,
lå i min åbne morgenhånd som nattens levn.

Jeg tog min sorg imorges, bar den ud
til hvor jeg ventede at finde trøst.
Jeg fandt det sted jeg søgte, og jeg stod
så tavs og hvilende som natten, før den brast.

Jeg så imorges at min sorg var tom.
Her var jeg kun et hvælv om ukendt lys,
mens dagen var forløst, og nattens rum
var åbnet af opstandelse. En fødsels hus.

Imorges så min sorg sin egen død
og gik derfra, da nogen havde sagt
at denne dag er vågnet til en fred
som vejer nattens sene høst på glædens vægt.

("Efterlevende")

Her er et moderne billedsprog taget i brug til at udtrykke glæden og fylden i en ny dag. Et andet godt digt med salmetone er "Tabere", som bringes foran på s.5, om Guds rige, der udgøres af alle os, som i vores selvhævdelse søger at hæve os over de andre - "og dog har fod på håbets vej/ som er forkyndt"; dette digt er mere enkelt i sin udtryksmåde end det ovenfor citerede og mere direkte i sin forkyndelse.

I den første halvdel af Henning Blauenfeldts bog er der gjort et godt forsøg på at finde nye former for salmen, men det er ikke alt, der er lige godt; digtet "Tilgivelsens tal" kan virke noget friskfyragtigt og afsnuppet - det rigtige sigte havde fortjent en bedre form; et par gange kommer versfodderne ud af takten fx "I hovedhøjde" 1,5, og mig forekommer det, at sidste vers i digtet "Her er stedet" kører tomgang på formen og siger noget regulært sludder; endelig kan jeg nævne, at undertitlens "fællesvers" har voldt mig lidt hovedbrud, men det er vel den prisværdige søgen efter ny form, som også har gjort sig gældende der; i gamle dage hed det vers til fællessang.

Anden halvdel af bogen indeholder ikke salmer, end ikke "fællesvers"; der er udelukkende tale om ustrofiske digte.

Trods en vis flimren og uafklaret søgen er bogen et studium værd og anbefales alle salmeinteresserede.

Johannes Johansens to bøger "Thurø-Rim" og "Rim om Gud og gule ærter" er en broget samling viser om alt muligt, med og uden kristelig inspiration, lejligheds digte, viser om poetens kvaler, om præstens påklædning og gastronomiske nydelser, og katekismusviser i traditionen fra Petter Dass og Aastrup. Men sammen med disse viser står også salmer, og nogle af dem er der grund til at fremhæve.

Den første salme i "Thurø-Rim" hedder "Æselkongen"; den tager sit udgangspunkt i Jesu indtog i Jerusalem og taler derefter om, hvordan dette bevirker en stor ændring: "Mængdens hæse råb "korsfæst ham"/ gør han til en lovsang ren". Den samme omvæltende indgriben gentages stadig mellem mennesker:

Uden stor ståhej og vælde
rider han i hjertet ind,
og hans æsel, det er ordet,
som får magten i dit sind.

I dette lille vers får Johannes Johansen uden besvær sagt, hvad mangan prædikant sikkert har gjort en del krumspring for at forklare en menighed!

Som en salme, der er typisk for forfatterens holdning vil jeg citere "Den rygende tande":

Du skærmer den rygende tande,
beskytter den ulmende glød,
du fylder den halvtomme kande
med vin, der er funklende rød.

Den horkvinde, som de forbanded
og ville dræbe med sten,
du skrev hendes synder i sandet
og hun blev urørlig og ren.

De gav dig et rør, der var brækket
- et scepter til jødernes drot -
men revnen i røret blev dækket,
du heled den sårende spot.

Din magt når til fjerne strande,
dens tegn er den brækkede stav,
den hånd, der skærmer en tande
og glatter det oprørte hav.

Du hersker kun ved at hele
de svage og skårede kar.
Din glæde går ud på at dele
med dem, der ingenting har.

Herfra går der en linie til den uforlignelige vise om den uduelige munk, "Episode i klostret", han har ingen af de kristelige dyder, der kræves, men han har - akrobatiske færdigheder, og en nat, hvor han sidder i kappellet med billedet af Guds moder og er tynget af sin manglende formåen, giver han sig til at danse før Guds moder, så voldsomt, at abbeden vågner ved siden af og kommer ind for at give ham en overhaling; men da stiger

den hellige moder ned fra alteret og tørrer sveden af akrobatens pande, og "Den strenge abbed lærte, / Gud støder ingen bort".

Denne opfattelse af Gud har forledt forfatteren til et andet sted at hævde, at "...Klinten i en hvedemark/ er ren som Skabren selv", og siden til at ændre fortællingen om brudejomfruerne sådan, at de fem dumme bliver budt indenfor, da de har hentet olie, og de kloge, men selvretfærdige bliver lempet ud i mørket. Jeg ved ikke om sidste vers må opfattes sådan, at forfatteren slår sig selv på munden udfra en fornemmelse af, at han her har vovet sig for langt ud:

O dumme hjerte! forsagte ridder!
bedrøvelig er din digterdåd!
nu skal du høre hver tid på natten
de kloge jomfruers krampegråd.

- en sådan fornemmelse ville vist nok være rigtig!

En af salmerne i "Rim om Gud og gule ærter" hedder "Efterfølgelse", bygget over Lk.18,31-43. I dens første halvdel taler Jesus selv om sin vandring gennem lidelsen:

Forladt af Gud og alle
en ensom men'skesøn,
i tvivlen skal jeg falde,
Gud hører ej min bøn.

I dette nu jeg gyser
for vejen, jeg skal gå.
Dog påskesolen lyser,
i den skal jeg opstå! -

At dette skete for nødstedte menneskers skyld kunne hans disciple ikke forstå, derfor prøvede de at holde den blinde væk, som råbte til Jesus,

Men Jesus gav ham øjne
for markens liljepragt,
og tiggerlemmer nøgne
fik påskesolens dragt.

hvorefter manden "fulgte ham og priste Gud", og der sluttes med følgende bøn:

Når vi i mørket ligger
og ej ved lys og sti,
lær os som denne tigger,
du ikke går forbi.

Når ingen vej vi kender
i mørkets blinde gys,
vær du den vej, der ender
i påskesolens lys!

Trods sine 14 vers bliver det ved hjælp af ordet "påskesolen" en meget sluttet salme med en klar Kristusforkyndelse.

En inderlig og i bedste forstand enfoldig tone er ramt i den lille salme "Bøn"; der er ingen melodiangivelse til den, men fik den en melo-

di, ville den være en gevinst blandt vor salmebogs noget blandede udvalg af aftensange (eller blandt morgensalmerne, hvor behovet dog er knapt så stort); som prøve anføres sidste vers:

Tag mit had, min onde vilje
- goldt og gammelt gør det nyt -
gør mit kolde hårde hjerte
til et varmt og glad gemyt.

Blandt bogens gode salmer vil jeg også nævne "Salt og lys", digtet over Matt.5,13ff og "Dommer over levende og døde", den sidste anføres i sin helhed:

Dommer over levende og døde,
mørket er for dig som højlys dag,
tanker, ingen så, for dig må møde,
klares op skal hvert et skjult bedrag,
Herre Kristus, når i lys du kommer,
da forbarm dig, vær en nådig dommer!

Iført dommerkappens dyre klæde
klædte vi vor næste i foragt,
slog ihjel hans mod og stjal hans glæde,
klipped af Guds lov vor egen pragt;
frem mod dommedag vi nu må vandre,
iført vore domme over andre.

Herre Kristus, ene din er dommen,
hvem kan dømme i sin egen sag?
hvem kan dømme, før den tid er kommen,
natten lyser som den klare dag:
dommerne blir dømt, når du skal råde,
og de dømte kendes fri af nåde.

Dommer over levende og døde,
søn af stjerner og af mennesker,
aldrig ud i mørket vil du støde
den der kommer til dig, som han er;
alle knæ på jorden skal sig bøje
dybt i solopgangen fra det høje.

I al sin rigtighed kan afslutningen falde noget mat, måske var salmen bedst tjent med ikke at have vers 4 med, selvom linie 3 og 4 dog indeholder en tanke (cf. hvad abbeden lærte!). Første linie skyldes en vane hos forfatteren, som i flere tilfælde blot er en dårlig vane, og "søn af stjerner i linie 2 er da vist noget poetisk snak.

Som helhed kan det siges om de to bøger, at de, hvad salmerne angår, har et traditionelt præg; der er ingen tilløb til kunstnerisk nybrud, de er letløbende i formen, i versemål, der gør, at flere af dem kan synges på melodier fra Den danske Koralbog; og svarende til formen er det enkel og ligefrem tale, præget af en vis moden ro, som livets tilskikkelser ikke kan ryste, men som nok kan forstyrres af de kræfter i verden - og især i kirken - som vil hindre, at Guds nåde får lov til at

skabe den glæde, som den tilsigter.

p.s. Det skulle ikke undre mig, om der en nat blev procession af små fortrængte e'er udenfor domprovstens dør i Helsingør. Så bliver der i hvert fald ingen søvn den nat, for deres tal er legio - men måske kunne der komme et digt ud af det, hvem ved!

Sluttelig vil jeg gøre reverens for de her omtalte 3 bøgers ydre; Poul Kristensen i Herning har sikkert før hørt ros for sit bogarbejde, men han fortjener det også: indbydende, måske lidt sarte omslag, godt papir, ikke dette fedtede fotopapir, som det er ulideligt at læse på, og dertil smukt klart tryk. Poul Kristensen fører de gode vestjydske traditioner videre fra Niels P.Thomsen, Holstebro, A.Rasmussen, Ringkøbing og Simon Gullander i Skjern.

Jens Højgård.

- o -

ALFRED SCHIØNING: TYSKE SALMER

oversat til dansk og forsynet med korte historiske oplysninger om salmernes forfattere. 88 s. (Lohse)

Pastor Schiøning har som pensioneret fundet en lokkende og krævende opgave at give sig i kast med: at oversætte nogle af de fremmede salmer, der er mest kendt i deres hjemlande, men ikke er i brug hos os. Det er tildels de samme salmer, som Oslobispen Johs. Smemo førnorskede i sine samlinger. Alfr. Schiøning har først (1970) udgivet 100 engelske og nu (1975) 52 tyske salmer med samme tiltalende udseende og ordning. Udvalget er ganske bredt, idet ikke mindre end 35 forfattere er repræsenteret. Kun 6 numre stammer fra dette århundrede, de fleste er fra 1600- og 1700-tallet. Vi møder navne der er kendt fra vore salmebøger, men også andre, og naturligvis kan dette udvalg diskuteres.

En schweizisk kommentator (Th.Bruppacher) finder med rette, at Nachtenhöfers julesalme (Schiøning nr.12) og Schmolcks introitus (nr.31) er for svage og jeg-betonede, mens p.d.a.s. Gellerts Jesus lebt (nr.22, hvor str.4 ikke er lykkedes for oversætteren) stadig vil forblive "das Osterlied unsres Volkes". Dåbssalmerne af Rambach og Neumeister (nr. 34-35) behagede ikke de strenge pietister, men deres lutherske dåbssyn var det godt at få fremhævet netop nu. Joh.Francks Jesu, meine Freude (nr. 45) hører "zum Schönsten, was der Glaube in deutscher Sprache singen kann" og er da også søgt fordansket adskillige gange (Schiøning nævner kun

Søren Jonæson), men hvem kan komme op imod originalen?

Schiøning har ofte anført sådanne ældre danske eller norske oversættelser - især fra Sønderjysk Salmebog og Smemos samlinger - som han altså har forsøgt at forbedre, selvom Brorson (nr.4, 18 og 38) er svær at overgå. Rimeligvis har han ikke altid haft kendskab til de talrige u-nævnte forgængere: Francks Alle Welt, was lebt und webet (nr.2) er oversat af Smemo, Gerhardts Kommt und lasst uns Christum ehren (nr.11) af Chr.Lindskrog, Harald Vilstrup har oversat nr.17 (Heermann: Herzliebster Jesu) og nr.51 (Tersteegen: Nun sich der Tag geendet, men det er Vilstrups oversættelse af Der Abend kommt, som Schiøning fejlagtigt henviser til). I Holms "Harpen" findes Gerhardts Auf, auf, mein Herz, mit Freuden (nr.21, også oversat af Aastrup 1957) samt - i udgaven 1863 - Zinzendorfs Herr, dein Wort, die edle Gabe (nr.30), i Hauges salmebog Knapps Der du zum Heil erschienen (nr.27), i Rev. Landstad har vi Tersteegens Gott ist gegenwärtig (nr.33) og i De unges Sangbog Zinzendorfs Herz und Herz vereint zusammen (nr.28) I nyeste tid er den ovennævnte aftensalme (nr.51) oversat af H.Brockdorff, mens N.C.Nissen har oversat Hillers Mir ist Erbarmung widerfahren (nr.42) samt R.A. Schröders Brich uns, Herr, das Brot (nr. 41). Den sidstnævnte er aftrykt hos Malling (V 310), men iøvrigt har Smemo her leveret sit "mästerprov som översättare" iflg. Frostenson.

Når Schiøning alligevel har dristet sig til at kappes med sådanne forgængere, skal han ikke lastes derfor. Efter stikprøver at dømme har han stræbt efter at komme den tyske text nærmere (nr. 32 bygger dog på en mig ukendt engelsk oversættelse af Spittas salme). Og selv om hans stil er traditionel og digtergaven ikke fremtrædende, er hans forsøg langt mere rosværdige end de fleste af den art. De ville nok bedre kunne erstatte visse underlødige sange i "Hjemlandstoner" end erhverve sig plads i et eventuelt salmebogstillæg. Men de er gode og nyttige at læse (jfr. Luthers vurdering af de apokryfe skrifter), rytmerne halter ikke, omend der nok kan findes svage rim (fx. nr. 36,2) og uheldige udtryk (fx.nr.21,4 "Herrens lem", jfr. DS 628,2)

Melodierne er i reglen angivet efter DK. Når Gerhardts ovennævnte julesalme (nr.11) har fået sit metrum ændret og tilpasset efter Ingen er så tryk i fare, var det vist bedre at beholde den middelalderlige melodi eller komponere en ny, som Aage Lund har forsøgt (se K.Thorbjørnsen: Befal du dine veje (1951), s.42).

Helge Dahn.

HOLGER BENNIKE: BIBELEN I SALMEBOGEN.

J.H.Schultz. 269 s. 94,50 kr.

Man må gentage de beundrende lovord der blev pastor Bennikes forrige kæmpeværk om Den danske Salmebog til del: ligesom Salmeordbogen fra 1970 vidner også denne håndbog om en mønsterværdig flid og akkuratessse. Holger Bennike er i eminent grad fortrolig med både bibel og salmebog. Bogens første halvdel (Fra Bibelen til Salmebogen) anfører vers eller versdele, der mere eller mindre tydeligt minder om linjer i salmebogen. Kun to bøger om kvinder, to små profeter og to små breve synes ikke at have givet genlyd i vore salmer. Til gengæld har Bennike taget Det gamle Testaments apokryfiske bøger med, og i Salmernes Bog, evangelierne og Romerbrevet finder han naturligvis en mængde ord eller tanker, som vore salmedigtere har eller dog kan have haft i erindring. Det er jo ofte nok eftervist, at vore tre største salmister var så indlevede i Skriften som yderst få i vore dage. Og det lille blad, som Vajsenhuset har udgivet med dr.P.Nepper-Christensens fortegnelse over de i DS anvendte skriftsteder, kan langt fra dække de bevidste og ubevidste allusioner. Forordet nævner eksempelvis, at der i 37 salmer kan findes hentydninger til Åb.2,10 om livets krone eller krans. Så fin er Bennikes sporsans, at han vejrer paralleller hvor andre næppe ville observere dem. P.d.a.s. savner jeg fx.fra 1.Mo.1,27 en henvisning til DS 346,2, den kommer først ved kap.2,7. Fra Job 28,13 henvises til DS 279,1 i Grundtvigs "De levendes Land", men for det første nævnes "de levendes land" ikke i den stump af Jobsbogens vers der er aftrykt, og for det andet forekommer det heller ikke i salmens v.1, men i v.4. Exempler på udtrykket meddeles både ved v.1 og v.4, og der kunne sagtens optælles flere fra GT. Men Bennikes fare er vist snarest den at gå for vidt. Til DS 88,4 (Kristus som "amen") savnes dog en henvisning til Åb.3,14, og til 593,1 henvisninger til Lk.12,32 samt 1 Kor.13,8 og 13. Bogen peger ved 1 Kor 13,8 på DS 279,1, der meget snarere minder om 1 Kor. 13,12 og ved 1 Kor.13,13 kunne den gerne have noteret DS 342,3.

Disse tilfældige stikprøver såvel fra første del som fra anden (Fra Salmebogen til Bibelen) skal blot vise, at anmelderen (og forgængeren) har læst i bogen, men selvfølgelig ikke gennemlæst de talløse talrækker. Alle, der vil fordybe sig i vore to rigeste bøger, har i pastor Bennikes værker fået en vidtrækkende hjælp til selvstudium.

Helge Dahn.

Christian Thodberg: Salmen, som Grundtvig fik julenat
Berlingske Tidendes kronik den 24. december 1975.

Berlingske Tidendes læsere havde juleaftensdag sidste år en enestående mulighed for at stifte bekendtskab med dansk salmehistorisk forskning, når den er bedst. I anledning af 150-, eller rettere 151-året for Grundtvigs "Velkommen igen, Guds engle små" gav CT en prøve på sit arbejde med at undersøge forholdet mellem Grundtvigs prædikenarbejde og salmedigtning. Efter at have sat spørgsmålstegn ved den hidtidige datering af "Velkommen igen" (- Julen 1825 -) påviser CT ved at gennemgå salmen og Grundtvigs juleprædiken 1824 vers for vers og afsnit for afsnit, at salmen og prædiken svarede nøje til hinanden. Begge bærer præg af "den samme stemning og de samme udtryk, som vi møder tidligere på året - lige før Grundtvig skrev De levendes Land". CT konkluderer, at "Velkommen igen" "betød et åndeligt gennembrud for Grundtvig", og han slutter med, ud fra Meteorologisk Instituts oplysninger om vejret i København den 25. december 1824 og 1825, at sandsynliggøre, at Hanne Leys erindringer om Grundtvigs fremsigelse af "Velkommen igen" i Vor Frelzers Kirke ikke som antaget af Fr. Nygård i "Danskere" 1889 går tilbage til Julen 1825, men til Julen 1824!

PBC

Leif Bork Hansen: Syng Herren en ny sang!
Præsteforeningens Blad 1975, nr. 49 (19. dec) s. 801 - 804

LBH præsenterer i "Syng Herren en ny sang!" K.L. Aastrup som Tidehvervsbevægelsens salmedigter, hvis salmetone er lyngens tarvelige dragt fra hans første digtsamling "Lyng" fra 1920. Efter at have sammenlignet Aastrup med Grundtvig og Brorson, finder LBH, at han især ligner Kingo, at det pompøse ikke ligger for ham, og at han yder sit bedste i "Bethesdasøjlernes buegange. LBH bringer intet nyt i sin korte, causerende artikel.

PBC

Anders Malling 80 år

25. februar fyldte Anders Malling i Sorø firs år. Repræsentanter for Salmehistorisk Selskabs bestyrelse overbragte fødselaren de bedste lykønskninger på dagen og udtalte en påskønnelse for hans indsats, især med den syv bind store kraftpræstation Dansk Salmehistorie. Anders Mallings hymnologiske virke behøver ikke nogen yderligere præsentation for læsere af dette tidsskrift, der har kunnet læse professor N.K. Andersens hyldest til MALLING i HM 1974, s.88-91. Foruden at mange af os flittigt gør brug af samme MALLING, der jo kan anvendes af både den dansk stil skrivende skoledreng, den kirkebladsredigerende præst og den forelæsende professor.

Anders Malling, der ikke ynder at blive kaldt emeritus, ligger ikke på den lade side. I slutningen af april skal han på et hymnologseminar i Oslo forelæse over dansk og norsk salmetradition. Et lille skrift om Dansk Salmeregistrant er på vej. De salmebogshistoriske studier, som tog deres begyndelse allerede i fyrrene, er nu ved at blive samlet til et 8. bind af Mallings lexicon. For øjeblikket skrives der på de grundtvigske salmebogstillægs brogede historie. Selv om den danske salmebogs historie tidligere er blevet beskrevet af kyndige folk som C.J.Brandt, P.Severinsen og Th.Borup Jensen, er der grund til med særlig forventning at imøde-se dette arbejde fra Mallings hånd.

J.L.

Forfatternes adresser

Domprovst K.L. Aastrup, Bryrupvænget 4, 5200 Odense

Provst teol. dr. Allan Arvastson, Skolgatan 12, S-241 00 Eslöv

Pastor Henning Blauenfeldt, Præstegårdsvej 2, 5750 Ringe

Pastor Helge Dahn, Kymervej 29, 4140 Borup

Bibliotekar Erik Eriksson, Kungliga Biblioteket, Box 5039,
S-102 41 Stockholm 5

Pastor Henning Hall, Præstegården, N.Randlev, 8300 Odder

Professor dr.theol. Bent Noach, Bregnerødvej 23, 3460 Birkerød

Provst Gils Olsson Nordberg, Rindögatan 7, 7.sal, S-11536 Stockholm

Organist mag.art. Ulrich Teuber, Bagsværdvej 147A, 2800 Lyngby

Redaktionelt

Selv om vi med dette og forrige nr. har lagt vægt på at få anmeldt så meget som muligt af tilsendte publikationer, er vi endnu ikke kommet til bunden af bunken. Dette være sagt til oplysning for dem, der gerne vil være orienteret om det sidste nye. Og til trøst for de udgivere, der tror sig glemt af os. Fortsat vil vi være meget glade for at få anmeldereksemplarer og særtryk af nordiske nyudgivelser tilsendt.

Vi ser gerne, at HM i stadig højere grad bliver stedet, hvor komponister og tekstforfattere mødes. Således ser det ud til, at Elith Olesens præsentation af Aastrups Jesussalme har været til inspiration for mange komponister, blandt hvis tilsendte noder vi vælger de bedste til optagelse. Jørgen Kristensens frie og mundrette gendigtning af Spangenberg's påskesalme, bragt i sidste nr., har straks foranlediget K.L. Aastrup til at skrive en alternativ, mere "trofast" og traditionssproget oversættelse, der lader sig finde på side 3. Disse dialoger mellem digtere og komponister er vi meget glade for.

Om tilsendte nye melodier og tekster gælder fremover, at om de ikke findes egnede til optagelse, vil de kun blive returnerede, såfremt der medfølger frankeret svarkuvert. Der vil heller ikke kunne forventes detaljerede motiveringer for eventuelle returneringer. Man vil sikkert kunne forstå, at det er den stadigt voksende arbejdsbyrde og ønsket om en hurtigere arbejdsgang, der tvinger redaktionen til dette skridt. Om nye melodier gælder i øvrigt, at HM kun bringer harmoniserede sådanne. Endv. optager vi principielt ikke nye melodier til gammelkendte tekster, medmindre en ny melodi klart adskiller sig fra den gængse ved en højere grad af kvalitet og sangbarhed.

I sidste nr. gengav vi ved en fejltagelse en nytårssang af Gerda Vind, der endnu ikke fra forfatterens side var gjort færdig. Vi beklager og opfordrer herved læserne til ikke at viderebringe eller udbrede denne tekst. I øvrigt vil vi gerne vide besked med, når stof fra HM gengives i andre tidsskrifter, kirkeblade, dagspresse m.v.

Vi ønsker vore læsere god påske og minder om, at kontingent for årgang 1976 er 30 kroner, og at 30 kroner betyder meget for vort følsomme budget.

J.L.

Hymnologiske Meddelelser udkommer i 1976 i 4 numre á 40-50 sider.

Udgivet af: Salmehistorisk Selskab,
Københavns Universitet,
Institut for Kirkehistorie,
Købmagergade 44-46,
DK -1150 København K.

Abonnement: tegnes ved indsendelse af 30 kr. til:
giro nr. 2 20 11 19
Salmehistorisk Selskab,
kassereren,
Ahlmanns Allé 10
DK - 2900 Hellerup

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Sognepræst Jens Lyster, formand.
Professor Niels Knud Andersen, næstformand.
Sognepræst Jens Højgård, sekretær.
Pastor Peter Balslev Clausen, kasserer.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Ansv.red., sognepræst Jens Lyster Sønder Dalby præstegård, DK-4690 Haslev.	tlf: (03) 69 80 17
Professor, dr.theol. Niels Knud Andersen Engvej 31, DK-2960 Rungsted Kyst.	tlf: (02) 86 37 72
Pastor Peter Balslev Clausen Ahlmanns Allé 10, DK-2900 Hellerup.	tlf: (01) HE 79 27
Sognepræst Jens Højgård Enderslev præstegård, DK-4652 Hårlev.	tlf: (03) 68 52 44
Stud.mag. Birgitte Fabritius de Tengnagel Fuglebakkevej 44,1. DK-2000 København F.	tlf: (01) 10 20 61

Hymnologiske Meddelelsers støttekreds:

Professor Aksel Andersen
Provst, teol.dr. Allan Arvastson
Universitetslektor, mag.art. Skirne Helg Bruland
Pastor Helge Dahn
Domprovst Richard Fangel
Biskop Johs.W. Jacobsen
Professor, dr.phil. Jens Peter Larsen
Pastor Anders Malling
Seminariadjunkt, cand.theol. Kaj Mogensen
Pastor Jørgen Schultz
Pastor Erik Norman Svendsen
Professor, dr.phil. Christian Thodberg